

SOCIOLOGIJA, ETNOLOGIJA, POVIJEST I ARDALIĆEVA BUKOVICA

Sažetak: *Rad se sastoji od dva dijela. U prvom dijelu je, posve ukratko, riječ o odnosu sociologije i etnologije te sociologije i povijesti. Polazna osnova je kako u pregledu razvoja etnološke misli nije moguće zaobići doprinos Durkheima, koji se upuštao i u etnološke analize incesta, totemizma, srodstva itd. Etnologija u našoj suvremenosti bolje usklađuje svoje odnose sa sociologijom (Poarije, 1999).*

Durkheim također ističe da sociološka istraživanja treba organizirati u povijesnim okvirima. Dinamički pristup društvu i istraživanje društvenih promjena traži suradnju historiografije i sociologije. Tu mogućnost da pokaže praktičnu vrijednost istraživanja prošlosti i izvođenja sustavnih usporedbi kroz prostor i vrijeme ima historijska sociologija.

U drugom dijelu ovoga rada autor, nakon što prostorno defnira Bukovicu, u glavnim crtama iznosi kakvu sliku Bukovice donosi Ardalić, uspoređujući tu sliku s drugim nalazima te povezujući ovaj dio razmatranja s prvim dijelom rada.

Ključne riječi: *sociologija, etnologija, povijest, Ardalićeva Bukovica, historijska sociologija*

I.

1. UVOD

1.1. Nekoliko uvodnih napomena

U ovome radu razmotrit će se ukratko odnosi sociologije, etnologije i povijesti i u naznakama prikazati ova polja društvenih i humanističkih znanosti. Naime, sociologija se u oficijelnoj podjeli znanosti ubraja u društvene, a povijest i etnologija u humanističke znanosti.¹ Svrha je ovomu radu pokazati da sociologija, etnologija i povijest mogu – iako svaka znanost ima svoj predmet istraživanja, svoje teorije i metode – surađivati na istim i/ili sličnim problemima. Pokušava se to pokazati na primjeru Bukovice. Dakle, ne kanimo davati povijest razvoja navedenih disciplina.

Još sedamdesetih godina 20. stoljeća razmatrani su – i u domaćoj literaturi – međusobni odnosi sociologije i etnologije (Rihtman-Auguštin, 1970.). Objavljuje se mišljenje o tradicionalnom mišljenju (Rihtman-Auguštin, 1974.). Naglašavaju se obilježja etnografske građe kao i metode terenskog istraživanja (Rajković, 1974.), obnavljaju se vrela narodnih tradicija kroz prostore i vremena (Gavazzi, 1978.), te prikazuje historijat etnoloških istraživanja i interesa za narodnu kulturu u Hrvatskoj (Čulinović-Konstantinović, 1979.). Uza sve to istražuje se folklor i kulturna praksa (Rihtman-Auguštin, 1979.), te metateorija u folkloristici (Lozica, 1979.). Razmatraju se i mogućnosti uspostavljanja veza između etnologije i ekologije jer je to „karika koja nedostaje“ (Vinšćak, 1991.).

Istraživani su također odnosi sociologije i etnomuzikologije (Doliner, 1977.), kao i pretpostavke etnološkog istraživanja u suvremenosti (Rihtman-Auguštin,

¹ Na prostorima nekadašnje socijalističke Jugoslavije – a ne samo u Republici Hrvatskoj – etnologija i antropologija ubrajaju se u humanističke znanosti, za razliku od većine zemalja u svijetu gdje se smatraju društvenim znanostima. U značajne se izuzetke ubraja Francuska. Bošković smatra da je jedan od mogućih razloga na području bivše Jugoslavije u tomu što je sociologija preuzela i uspješno zadržala primat kao jedina znanost koja se treba baviti „analizom i proučavanjem društvenih fenomena“ (Bošković, 2010.:16).

Prema službenoj podjeli znanosti u Hrvatskoj u područje *društvenih znanosti* (5.) pored polja *sociologija* (5.05.), spadaju i druga polja kao što su psihologija (5.06.), pedagogija (5.07.), demografija (5.11.), ekonomija (5.01.), pravo (5.02.), politologija (5.03.), informacijske i komunikacijske znanosti (5.04.), te druge znanosti uključivo i polje interdisciplinarnih društvenih znanosti (5.14.). U područje *humanističkih znanosti* (6.) ulaze polja: *povijest* (6.04.), *povijest umjetnosti* (6.05.), *znanost o umjetnosti* (6.06.), *arheologija* (6.07.), *etnologija* i *antropologija* (6.08.), *filologija* (6.03.), *filozofija* (6.01.), *teologija* (6.02.) i druga polja uključivo i interdisciplinarnih humanističkih znanosti.

Usporedi: Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama, koji je donijelo Nacionalno vijeće za znanost. (*Narodne novine*, 118/2009.).

1976.). Osamdesetih godina prošlog stoljeća istražene su temeljne značajke etnologije u Hrvatskoj za poslijeratno razdoblje pa sve do početka osamdesetih (O. Supek, 1983.), i etnologija u Hrvatskoj u odnosu na etnologiju u svijetu (O. Supek, 1987.; 1988.). Osamdesete završavaju plaidoyeom za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama (Belaj, 1989.).

Početakom 90-tih godina – u kontekstu rata i promjene političkog i ekonomskog sustava te državnog okvira – iznova se aktualizira pitanje o etnologiji kao znanstvenoj disciplini: je li hrvatska etnologija znanost o ljudima ili znanost o kulturi? (Čapo Žmegač, 1991.), odnosno etnologija i/ili (socio) kulturna antropologija (Čapo Žmegač, 1993.). Potom se objavljuje historijat etnoloških istraživanja u Hrvatskoj između dva svjetska rata (Bonifačić, 1996.) te pregled razvoja etnološke misli (Belaj, 1998.), odnosno hrvatske etnologije poslije Gavazzija i Bratanića (Rihtman-Auguštin, 2001.). Štoviše, izrađuje se sustavan pregled razvitka etnologije od ideje o „narodoznanstvu“ do moderne hrvatske etnologije (Šešo, 2006.). Naposljetku, raspravlja se o poznavanju kulturnopovijesne metode u hrvatskoj etnologiji (Černelić, 2007.).

Nadalje, govori se o susretu historije i kulturne antropologije (Gross, 1996.b). Ovaj je susret „važan za mogućnost proširenja pojma ‘čovjek’ u dva smjera.“ Proširenju pojma ‘čovjek’ antropološki pristup je pridonio „vertikalno – od elite na šire slojeve – a horizontalno – od središta društvenoga odlučivanja na brojne marginalne skupine“ (Gross, 1996b : 72).

U drugoj polovini 20. stoljeća ipak se raspravlja i o odnosima historije i sociologije. Počnimo od najutjecajnijeg francuskog povjesničara Braudela, koji je bio urednikom čuvenog časopisa *Annales* (Anali) od 1946. do 1969. U tom razdoblju časopis je snažnije okrenut prema „susjednim“ društvenim znanostima, usmjerava se ka integrativnoj spoznajućoj ulozi historiografije, uvođenju kvantitativnih istraživanja u historijsku znanost, pojma *longue duree* (dugog trajanja) itd. Braudelov rad *Historija i sociologija* dolazi do čitatelja u Hrvatskoj i posredstvom dvotomne knjige *Sociologija* koju je priredio i uredio Georges Gurvitch (1966.).² Postoje i rasprave o odnosu historije i imaginacije u antropologiji (Sekulić, 2005.).

U istoj knjizi nalazi se i rad Balandeira (1966.) *Sociologija, etnologija i etnografija*, te prilog Merciera (1966.) o uzajamnom prožimanju etnoloških i socioloških metoda.

O odnosu historije i sociologije posebno se raspravlja u zagrebačkom izdanju knjige B. Jakšića (1976.). Još prije ove knjige Rudi Supek objavljuje rad *Sociologija*

---

² Izvorno je knjiga objavljena na francuskom *Traite de sociologie* (1963.). U njoj Gurvitch donosi i pregled razvoja sociologije od njenih početaka do početka 60-tih godina. U Hrvatskoj je objavljena posthumno (G. Gurvitch je umro 1965.).

i historija (1971.), a Miroslav Radovanović (1975.) prilog u *Našim temama* o nekim aspektima odnosa sociologije i historije. O socijalnoj historiji kao susretu sociologije i (h)istorije piše S. Ćirković (1976.). Stare i nove predrasude u odnosu sociologija i historije objašnjava M. Jančićević (1976.). Iste godine D. Mićunović obznanjuje svoj članak Sociologija i historija u *Sociološkom pregledu* (1976.).³

Hammel (1984.) se bavi međusobnim odnosima etnografije, etnologije, povijesti i demografije. Autorovo viđenje etnografije, etnologije i njima bliskih disciplina demografije i povijesti – kako sam ističe – ne izražava nužno stajališta nekog teorijskog smjera ali ima obilježja njegova američkog entelektualnog iskustva a ne europskog. U Europi, međutim, postoji duga tradicija etnografskog rada domaćih znanstvenika u vlastitim društvima (Hammel, 1984.). Usput da podsjetimo, takav je i rad Ardalića iako on formalno nije bio znanstvenik.

Hammel smatra da se nova socijalna povijest u dobroj mjeri osvrće i na rezultate i tehnike etnografije. On ističe da se povijesna istraživanja manje bave komparacijama/usporedbama, ali ujedno navodi primjere teoretičara kao što su Spengler i Toynbee, Marx i Engels, te donekle i Weber, u nekim radovima, a jednako tako i suvremeni znanstvenici Barrington, Moore i Wallerstein. Ukoliko su opće društvene i ekonomske teorije procesnog karaktera utoliko ih se može smatrati sličnima komparativnoj povijesti. Hammel ističe da je temeljna namjera usporedne povijesti i etnologije jednaka, da su sukladne općoj društvenoj teoriji, ali razlike među tim disciplinama kao i među etnografijom, empirijskom sociologijom i povijesti „samo su slučajnosti i intelektualne povijesti nastale zbog institucionalnih podjela“ (Hammel, 1984.).

Socijalna historija agrarnih društava – smatra Osterhammel – vrlo je povoljna problematika za transkulturnu poredbu. „Strukture seoskih slojeva i vlasnički odnosi, (...) raspored naselja i oblici seoskih zajednica, život u obitelji i klanovima, religija i rituali, (...) *agrarna se društva u tom slučaju mogu i diljem svijeta staviti u poredbeni odnos*“ (istaknuo Š.P.). Takva poredba „prema mjerilima napredne historijske sociologije“ donosi „uvjerljive rezultate“ (Osterhammel, 2004.:199).

U *Časopisu za suvremenu povijest* Ivo Goldstein (1977.) publicira rad o odnosu historije i sociologije u našim sociološkim udžbenicima. Naposljetku, istaknimo i radove o historijskoj sociologiji. M. Radovanović (1976.), u već spominjanom trobroju *Sociološkog pregleda*, piše o predmetu i zadacima historijske sociologije. Vjeran Katunarić (1994.) donosi pregled od „dijaloga gluhih“ do historijske sociologije. Historijska sociologija ima mogućnost da svojim dostignućima pokaže praktičnu vrijednost istraživanja prošlosti i pravljenja sistematičnih usporedbi kroz prostor i vrijeme (Smith, 2001. : 130, 217).

³ U časopisu *Sociološki pregled*, 10 (1-3)/1976. objavljeno je nekoliko radova tematski i sadržajno vezanih na odnos sociologije i historije.

1.2. Tradicija, običaji i čaranje

Teorija se može definirati i kao skup ideja koji tvrdi da objašnjava kako društvo ili aspekti društva funkcioniraju (Haralambos, 2002.). Može se također skicirati racionalna mreža pojmova „koja obuhvaća različita sociološka nastojanja i koja istovremeno ukazuje na mogućnosti racionalne rasprave između različitih istraživačkih tradicija u sociologiji“ (Afrić, 1989.:55). Iako navodi definiciju koju je dao Faia, kako je teorija „cjelina međusobno povezanih pretpostavki koje omogućuju sistematizaciju znanja, objašnjenje i predviđanje društvenog života i poticanje novih istraživačkih hipoteza“ (prema Ritzer, 1997. : 4), Ritzer sam kaže da se u svojoj knjizi drži jednostavne definicije. A ta glasi da je „sociologijska teorija *široki sistem* ideja koje razmatraju pitanja društvenog života od središnje važnosti“ (Ritzer, 1997.:4).

Premda tvrdnja da se teorija sastoji od pojmova „zbog nepotpunosti nije ni istinita ni lažna, već neodređena“ (Merton, 1979.:157), pojmovna je analiza neophodna. Teorija se pojavljuje tek kad se pojmovi povezuju u sheme *obrazujuć* definicije (ili pravila) onoga što se analizira ili razmatra.

Bez pretenzija da konstruiramo sheme s obvezujućim definicijama, ipak ćemo naznačiti, s obzirom na probleme koji se u ovom radu obrađuju, a osobito s obzirom na Ardalićevu Bukovicu, njen narod i običaje, nekoliko pojmova kao što su: tradicija, običaj, običajne norme i čaranje.

„Od svih suvremenih društvenih znanosti u sociologiji je najočitija napetost između tradicionalnih i modernih vrijednosti u pojmovnoj strukturi i u temeljnim postavkama sociologije.“ (Nisbet, 2007.:18). Pojam *tradicija* važan je u sociologiji barem kao suprotnost drugom vrlo frekventnom sociološkom pojmu *modernog društva*.⁴ Inače, izraz tradicija uzima se u značenju prijenosa, s jedne generacije na drugu, oblika i načina ljudskog rada, običaja, vjerovanja i institucija. Drugim riječima, tradicija je prijenos kolektivnog iskustva društva važnoga za njegovu reprodukciju. Pored toga, pozivanje na tradiciju može katkad biti osnova i za mijenjanje sadašnje stvarnosti, a neka današnja društva nastojeći oživjeti ponešto iz tradicijske kulture doživljavaju proces retradicionalizacije.

Tradicija je element povijesnog kontinuiteta ili društveni proces putem kojega se postiže taj kontinuitet. Može se poimati i kao element društvenog nasljeđivanja u kulturi (Škorić, 2008.). U sociološkim radovima pojam tradicija korišten je ponajčešće u kontrastu prema inovaciji i modernizaciji. Iako se obično tradiciji pripisuje manja ili veća doza konzervatizma, ipak se može ustvrditi da

---

⁴ O odnosu tradicije i historiografije vidjeti u odjeljku 2.3. *Nekoliko naznaka o povijesti* u ovom tekstu. „Etimološki tradicija znači ‘predavanje’ ili ‘prenošenje’. Ona katkad znači sam proces prenošenja, a ponekad sadržaj onoga što se prenosi“. Usporedi: *Suvremena katolička enciklopedija*, R-Ž, 2005. str. 238.

se tradicija suprotstavlja samo onim i onakvim promjenama koje čine sveukupni prekid s dotadašnjim. I sama tradicija podložna je promjenama. U svakom slučaju „karakterizacija tradicije ima svoje teškoće i posljedice“ (Škorić, 2008.:15) jer je i problematika tradicije iznimno kompleksna.⁵

Pod *običajem* Mendras (1996.) podrazumijeva ponašanje uređeno tradicijom, a tradicija je prema Weberu „vlast vječitog jučer“.

Pod *običajem* se poimaju utvrđeni obrasci ponašanja i vjerovanja bilo u svakidašnjici, bilo u razlikovanju svojstava jedne kulture od neke druge. Običaji mogu vrijediti za jednu društvenu skupinu na određenom prostoru (npr. katoličku, pravoslavnu...) ili za sve članove društva. Sastavni su dio tradicijske kulture, ali su podložni i promjenama. Uz neke su običaje vezani i određeni rituali. Summer je, pred više od 100 godina, u znanstvenu terminologiju uveo pojam *običajne norme*, a pod tim se pojmom podrazumijeva „utvrđeno i društveno sankcionirano svakodnevno djelovanje unutar maloga tradicionalnog društva“ (Abercrombie i dr. 2008.:239), kakvo je – da dodamo i to - bilo primjerice selo Đevrske, pa i Bukovica u Ardalićevo vrijeme.

Čaranje se može promatrati odvojeno od *vračanja*, koje predstavlja ritual za borbu protiv natprirodnih sila. *Vračanje*, za razliku od čaranja, u pravilu, ne nailazi na društvenu osudu. Pod *čaranjem* se u antropologiji podrazumijeva korištenje „natprirodnih sredstava s namjerom da se naškodi drugim članovima zajednice“. Postoji i pojam *odčaravanje/raščaravanje svijeta* koji potječe od Maxa Webera a znači svjesno odbacivanje mitološkog tumačenja svijeta.⁶ Nestajanje čaranja u našoj suvremenosti objašnjava se promjenama u zajednici nastalim usljed urbanizacije, sekularizacije i drugih procesa.⁷ Mnogi elementi tradicije i običaja nestaju u potpunosti ili djelomice tijekom modernizacija društva, pa tako i hrvatskog društva.

---

⁵ O tome i o različitim teorijama tradicije (Giddingsovoj, Horvatovoj, Shilsovoj, teoriji selekcije i kognitivnoj teoriji tradicije vidjeti u Marko Škorić, Neuspješne konceptualizacije tradicije i potreba za zasnivanjem kognitivne antropološke teorije u knjizi (2008.) *Tradicija, Jezik, Identitet*, Novi Sad: Filozofski fakultet i Mediteran Publishing, str. 11-55

⁶ „Pojam raščaravanje svijeta koristi Weber kako bi opisao način na koji je znanstveno mišljenje u modernom svijetu potisnulo sentimentalnost prošlosti“ (Giddens, 2007.:15)

⁷ Usporedi: N. Abercrombie i dr. (2008.): *Rječnik sociologije*, Zagreb str. 35; I. Cifrić (2009.) *Pojmovnik kulture i okoliša*, str. 154; M. Weber (1989.) *Metodologija društvenih nauka*, str. 264.

2. NAZNAKE O SOCIOLOGIJI, ETNOLOGIJI I POVIJESTI

2.1. *Nekoliko naznaka o sociologiji*

U nazivu znanstvenog polja – *sociologija* (kao danas jednog od polja društvenih znanosti) stoji latinska osnova *societas* = društvo, zajednica, udruženje, odnosno *socius* = drug, sudionik, pratilac i dodatak, tj. izvedenica od grčke riječi *logos* = riječ, znanost, govor. U općenitom smislu *sociologija* bi značila *znanost o društvu* ili *znanost o društvenosti*.

Kao društvena znanost javlja se sredinom 19. stoljeća, relativno kasno u odnosu na neke druge znanosti. Obično se uzima da je osnivač sociologije Auguste Comte, koji znanost o društvu prvo naziva *socijalnom fizikom*, a potom (oko 1840. godine) uvodi novi naziv – *sociologija*. Comte je sistematizirao šest fundamentalnih znanosti (matematika, astronomija, fizika, kemija i biologija), u kojoj sistematizaciji dolazi sociologija kao sedma, tj. posljednja. *Socijalna statika* i *socijalna dinamika* bili bi temeljni dijelovi ovako zamišljene znanosti o društvu, odnosno sociologije.

Positivističko stajalište A. Comtea kako je historija dio sociologije „koja bi proučavala zbilju kao splet prirodno-povijesnih zakonitosti, nije se izrazilo u historiografiji“ (Gross, 1996a.:77).

Iako su se sociolozi znali sporiti o tome što je ustvari predmet izučavanja sociologije, ipak su suglasni u tome da je njihova znanost najopćenitija znanost o društvu, da istražuje društvo kao cjelinu, da pravi sintezu znanja drugih društvenih znanosti, zatim da ima teorijski karakter itd.⁸ Dakle, sociolozi se uglavnom slažu o suštinskim odlikama svoje znanosti ističući njenu „specifičnu poziciju u odnosu na filozofiju“ kao i na prirodne i društvene znanosti. Zatim, ističu njen „globalni, fundamentalni i teorijski karakter“, kompleksnost njenog predmeta i posebnosti njene metodologije (Mimica i Bogdanović, 2007.:537). Dakako da ona, kao najopćenitija znanost o društvu, nastoji dospjeti do općeg i sistematskog znanja. Pa ipak, glavni predmet proučavanja sociologije je društvo kao konkretno – historijski totalitet. Naposljetku, sociologija se može definirati kao najopćenitija znanost o društvu, društvenoj strukturi, uzrocima i oblicima promjene, kao i povijesnim tipovima postojanja ljudskih društava. Budući da je društvena stvarnost veoma složena, razvili su se i različiti pristupi proučavanja ljudskog društva, odnosno razvilo se nekoliko najviše utjecajnih općih teorija i općenitih pristupa istraživanju društva (kao što su npr. funkcionalizam, marksizam, simbolički interakcionizam, kritička teorija društva, teorija konflikta...).

Giddens na pitanje što je sociologija odgovara: „Sociologija proučava društveni život čovjeka, grupe i društva. (...). Polje socioloških istraživanja

⁸ Detaljnije i više o tome u: Mimica i Bogdanović (pr.): *Sociološki rečnik*, str. 536-539.

izuzetno je široko i kreće se od analize slučajnih susreta na ulici između pojedinaca do istraživanja globalnih društvenih procesa“ (Giddens, 2007.:3).

E. Durkheim baš u svojoj knjizi *Pravila sociološke metode* (1999.) ističe da sociološka istraživanja treba organizirati u povijesnim okvirima. I dalje: u jednom izlaganju 1908. godine „Ono što će biti istina za povijest bit će istina i za sociologiju“ (prema Jakšić, 1976.:111), odnosno u drugom prijevodu: „Ono što će biti istinito u istoriji, bit će istinito i u sociologiji“. Štoviše, na istom mjestu Durkheim navodi: „ne postoji sociologija koja zaslužuje to ime, a koja nema istorijski karakter“ (Durkheim, 2008.:136).

U sociološkim strujanjima dvadesetih i tridesetih godina 20. st. dolazi do izražaja stav da se sociologija bavi aktualnim stanjima društva, a historija prošlošću. To je i zdravorazumski tako. Time se ruše veze koje je prethodno uspostavila klasična sociološka tradicija između sociologije i historije. Tako npr. dva poznata američka časopisa sociologije nemaju priloge o historiji i sociologiji, *American Sociological Review (ASR)* od 1925. do 1960. – u predmetnom registru – uopće nema pojma *history*, a drugi časopis, *American Journal of Sociology (AJS)*, objavio je u tom razdoblju od tri i po desetljeća (i to godine 1926.) jedan jedini rad o tomu (Jakšić, 1976. : 112). Šezdesetih godina dolazi do obrata i u SAD-u se održavaju skupovi povjesničara i sociologa, te problem odnosa historiografije i sociologije dolazi ponovo u fokus znanstvene rasprave. Kaže se: kao što je prošlost „tiranin“ plemena povjesničara, tako je sadašnjost „tiranin“ sociologa. Prošlost ne mora biti samo predmet istraživanja nego i „izvor aktualnih spoznaja“ (Jakšić, 1976.:122).

P. Mercier dokazuje da se etnologija i sociologija – u tijeku posljednjih desetljeća – zbližavaju i međusobno prožimaju. Samo što on izraz *etnologija* uzima u smislu koji odgovara pojmu socijalne i kulturne antropologije (Mercier, 1966. 458).⁹ I sociologija i antropologija kao znanstvene discipline javljaju se u drugoj polovici 19. stoljeća. Njihova „isprepletenost“ i razvoj najzanimljivije se može ilustrirati primjerom francuskih autora „od kojih su neki bili sociolozi, neki etnolozi, neki antropolozi i sociolozi...“ (Bošković, 2010.:117).

U ranim fazama civilizacije prošlost se pamtila u pjesmama, plesovima i simbolima koji su stvarani spontano. Nakon te faze dolazi faza pjesničke ili epske historije, a kada je porasla razina racionalnog razmišljanja, dolazi do proznog

---

⁹ Mercier navodi tvrdnje C. Levi – Straussa da u Francuskoj sociologija nije nikada ni bila stvarno odvojena od etnologije. Ali autor upozorava i na distinkciju između sociologije i etnologije, odnosno na suštinske razlike. Vidjeti: P. Mercier, 1966. : 458, uključivo i bilješku 1, te str. 463. Usporedi i Michael M. J. Fischer i George E. Marcus (2003.): *Antropologija kao kritika kulture*; Vidjeti i: John Monaghan i Peter Just (2003.): *Socijalna i kulturna antropologija*. Usporedi i 5. poglavlje: *Francuska sociologija, etnologija i antropologija* u knjizi Aleksandar Bošković (2010.): *Kratak uvod u antropologiju*, str. 117-137.

pisanja historije itd. (Breisach, 2009.). U našoj narodnoj tradiciji npr. jedan turski vazal pretvoren je u simbol narodnog junaštva i borbe protiv Osmanlija. O njemu se pjevalo ne samo po brdima i planinama, nego i na Peristilu u Splitu.¹⁰

Naravno da se povijesne pojave ne mogu razumjeti „izvan svog momenta u vremenu“ (Jakšić, 1976. : 143). Time smo se približili ideji interdisciplinarnog pristupa društvu, što je i cilj ovog našeg kolokvija: da raspravimo konkretnu tematiku sa suvremenih disciplinarnih, inter- i transdisciplinarnih stajališta ...¹¹

Karr traži da historija i sociologija „izgrade dinamički pristup“ društvu i da istražuju društvene promjene... Na taj se način Karr približio Goldmanovoj ideji o historijskoj sociologiji. F. Braudel je u fokusu imao „slabo pokretne strukture geografije, klime, navika i običaja...“ Možemo se zapitati: kakva je budućnost prošlosti?

„Sociologija se, slično kao povijest ili etnologija, bavi istraživanjem društvene *cjeline*, a ne samo nekim posebnim vidovima društvenog života. Međutim, ono po čemu se ona razlikuje od povijesti ili etnologije, jest upravo cjelovitost društvene cjeline, za ono što određuje društvenu cjelinu, što je održava ili razara, što je uspostavlja ili poništava, što je koči ili napreduje u daljem razvoju“. Naravno da se razvojem sociologije javlja problem odnosa teorije i empirije¹², koji je razriješen na način da „bez teorije nema valjanih empirijskih istraživanja, a bez empirijskih istraživanja nema plodne teorije“ (Supek, 1989.:4). Ima autora koji pod sociologijom shvaćaju istodobno sociologiju, socijalnu psihologiju i etnologiju, napominjući da nije riječ o sociološkom imperijalizmu (Mendras, 1996.).

Naravno da sociologija u našoj suvremenosti ne može imati nikakav „imperijalistički položaj“, iako nastoji biti sintezom društvene spoznaje. Za razvoj sociologije u Hrvatskoj stvorene su institucionalne osnove 60-tih godina

¹⁰ U pismu rektora iz Splita (1574. godine) navodi se i sljedeće: „Potom je došao, između ostalih, također i jedan slijepac, koji se borio u ovo prošlo vrijeme protiv Turaka, a dopao mu je dvopek. Došao je u sredinu, a vodila ga je njegova kći, lijepa i visoka, sva crvena i postidena, a nema šesnaest godina. I puk joj je dobacivao tisuću uzrečica, i bili su veseli kao nikad više toliko. I vojnik dođe i uzme i pozdravi, a krene iz sredine pjevajući na hrvatskom (in schiavone) o kralju Marku. A sav puk i svi, koji su okolo stajali, pjevali su s njime kao po dogovoru. Jer svi znaju ovu pjesmu.“ Usporedi: Vicko Solitro (1989.): *Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji*, Split: Književni krug, str. 225.

¹¹ Kolokvij: *Regionalne i subregionalne studije i etnologija: Dalmacija, Pokrčje i Bukovica u zapisima Vladimira Ardalčića*, održan u Kistanjama 6. 11. 2010. (Vidjeti poziv i program rada znanstvenog skupa u prilogu ovoga broja časopisa Titius.). I *Godišnjak Titius*, nastao u okviru istoimenog projekta, pokrenut je 2008. s orijentacijom da objavljuje istraživačke, metodološke i teorijske radove s područja sociologije i drugih prvenstveno društvenih i humanističkih znanosti ali i drugih znanstvenih područja, polja i disciplina, odnosno *interdisciplinarne, multidisciplinarne i transdisciplinarne radove*.

¹² O društvenom značaju empirijskih istraživanja, u njegovom vremenu vidi istoimeni rad Ante Fiamenga u časopisu *Sociologija*, (1)/1965., str. 79-88.

20. stoljeća (formiranje sociološkog odsjeka na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na kojemu se obrazuju sociolozi, osnivanje instituta, SDH, časopisa itd.). Kakva je situacija sociologije u svijetu piše R. Supek (1978.), a što je sociologija i čime se ona bavi Ivan Kuvačić (1979.). Da je sociologija na raskršću ukazuju Županov i Željka Šporer (1985.).

Weber upozorava da postoje znanosti čija je „vječita mladost odlučujuća. To su sve povijesne discipline, sve one koje stalni tijek kulture uvijek vodi do novih postavljanja problema“ (Vrcan, 2005. : 157). Svakako su među tim disciplinama i sociologija i društvene znanosti. Manje-više sve su paradigme u sociologiji ili kratkog vijeka ili su osporavane, tako da se ne postiže paradigmatička suglasnost koja bi bila trajna. Danas u sociologiji vlada pluralizam teorijskih orijentacija (Lallement, 2004.; Ritzer, 1997.).

2.2. Nekoliko naznaka o etnologiji i antropologiji

2.2.1. Nekoliko naznaka o etnologiji

Termin *etnologija* dolazi od gr. riječi *ethnos* – pleme, narod i riječi *logos* – riječ, govor, znanost. Na francuskom jeziku spominje se etnologija u radu C. Chavanesa (s Akademije u Loussani) 1787. godine (Mimica i Bogdanović, 2007.:127-128). Pa ipak, Adam F. Kollar u svojoj knjizi *Historiae iuris publici regni Ungariae amoenitates*, Beč, 1783. prvi je, izgleda, upotrebio riječ etnologija.

Alexsander Cesar Chavanes, profesor Akademije u Loussani, spominje *etnologiju* u svom radu *Essai sur l'Education intellectuelle avec le Projet d'une Science Nouvele*, Loussana 1787. Dvanaest godina kasnije tu riječ u nas uvodi Matija P. Katančić.

U pregledu razvoja etnološke misli nije moguće zaobići djelo i doprinos Durkheima – kao što kaže Jean Poirier. Durkheim je ne samo klasik sociologije, nego i do danas – po mišljenju mnogih autora - i najveći francuski sociolog. On se zanimao za arhaične narode očekujući – kao sljedbenik evolucije – da će dobiti uvid u „elementarne strukture ljudskih društava“. (Poirier, 1999. : 107).

Durkheim je tvorac *Sociološkog godišnjaka* što se u literaturi i danas smatra velikim znanstvenim poduhvatom onoga vremena.¹³ On je, nadalje, kao

¹³ L' ANNEE SOCIOLOGIQUE časopis, tj. godišnjak koji je pokrenuo i uređivao E. Durkheim (i predstavljao kao sociološku radionicu) od 1896. do 1913. godine. Bila je to središnja publikacija u kojoj su objavljeni rezultati istraživanja kruga oko Durkheima, koja je donosila prevlast tom krugu nad suparničkim skupinama u tadašnjoj Francuskoj. Abercrombie, N. i dr. (2008.): *Rječnik sociologije*, Zagreb: Jesenski i Turk, str. 8. (Dalje ovu bibliografsku jedinicu navodim ovako: Rječnik sociologije). Poslije Durkheima izlazi prvi svezak nove serije 1925. i drugi, posljednji, 1927. pod upravom M. Maussa. Zatim izlazi publikacija *Annales Sociologiques* (1934. – 1942.) koja nastavlja tradiciju, ali u njoj slabo sudjeluju „veterani“ grupe oko Durkheima.

pokretač istraživanja ponudio novi znanstveni aparat analize i bio prethodnik funkcionalističke škole.¹⁴ Među svim njegovim djelima izdvajaju se *Elementarni oblici religijskog života* (1912.) po tomu što „najneposrednije spadaju u okvir etnoloških istraživanja“.¹⁵ Nećemo ulaziti u njegovo tumačenje totemizma, samo ćemo – na ovom mjestu - još dodati, da pravi razliku „između vjerovanja i obreda (dogme i prakse)“. Pored sociološkog objašnjavanja religije, Durkheim se upuštao i u „etnološke analize incesta (1897), totemizma (1900), srodstva (1904)“ itd. (Poirier, 1999.:108-109).

Možda još treba spomenuti Roberta Erca i njegov *Zbornik radova o sociologiji religije i sociologiji folklor*a (objavljen posthumno 1928. godine).

Durkheimov učenik Marcel Mauss, ujedno i njegov nećak, koji nije dovršio ni obranio doktorat, utjecao je na formiranje znatnog dijela francuskih etnologa iz prve generacije profesionalaca na tom području. Kao što smo upravo naveli Mauss nikada nije doktorirao, ali je iznimno utjecao na formiranje istaknutih etnologa kao što su Louis Dumont, Georges Balandier i Claude Levi – Strauss, kojima je predavao etnografske metode. Napisao je i objavio mnogo radova ali mu za života nije objavljena ni jedna autorska samostalna etnografska monografija, a bio je i šef katedre (od 1901.) i direktor Instituta za etnologiju Sveučilišta u Parizu (1925.). Inzistirao je da studenti odlaze na terenski rad iako sam nije radio na terenu. Pa ipak, napisao je „prvi priručnik za rad na terenu na francuskom...“ (Bošković, 2010.:121-122). Objavio je, uz ostalo, *Ogled o žrtvovanju*, zatim *Nacrt jedne opće teorije magije*, te *Zbornik o historiji religije* (1909.). U članku „*Sezonske varijacije u eskimskim društvima*“ pokazuje da morfologija grupe i društvena organizacija ovise od ekologije. (Objavljeno u *Sociološkom godišnjaku* 1904. i 1905.). Međutim, najznačajniji rad Marcela Maussa je *Ogled o daru, arhaičnom obliku razmjene*.¹⁶

Mauss ukazuje na to da osim ekonomskih sadržaja i mogućeg magijskog značenja, dar omogućuje i *socijalnu razmjenu* i nositelj je *socijalnih poruka* (Poirier, 1999.). Prema Maussu, *totalna društvena činjenica* je jedina realnost.

¹⁴ O funkcionalističkoj školi u sociologiji vidjeti: Ivan Kuvačić, *Funkcionalizam u sociologiji* (Uvodna rasprava i odabrani tekstovi), Zagreb, 1990.

¹⁵ Sam Durkheim svjedoči da je u njegovom radu i praćenju sociologije religije veliku ulogu imalo čitanje „spisa nekih vodećih engleskih i američkih etnografa“ (Giddens, 1996. : 17). Giddens u svojoj kritici *Elementarnih oblika* upozorava kako je to djelo napisano na početku razvoja „modernog antropološkog terenskog rada“ i iznosi neke zamjerke Durkheimu. Usporedi poglavlje *Kritički komentar*, str. 97-115 u knjizi A.Giddens (1996.): *Dirkem* (Beograd).

¹⁶ I *Ogled o daru* objavljen je također u *L'Annee sociologique* (Sociološkom godišnjaku). Iako je, praktički, jedan od utemeljivača sociologije, Durkheim je itekako značajan i za povijest i teoriju antropologije. Vidjeti i o tome: Aleksandar Bošković (2010.): *Kratak uvod u antropologiju*, naročito str. 117-121.

(Ova tvrdnja o društvenoj činjenici je očigledno pod utjecajem ujaka Durkheima).¹⁷ Dakle, Mauss objavljuje otprilike u isto vrijeme kad i Vladimir Ardalić.¹⁸ Davanje i primanje poklona, prema Maussu, je kompleksan sustav razmjene. Onaj tko dobije poklon treba poklonom i uzvratiti, a način, oblik, vrijednost itd. ovisi o društvenim prilikama. Mnogi smatraju Maussa jednim od najzaslužnijih što su se etnologija i antropologija razvile kao samostalne znanstvene discipline u Francuskoj. U svom teorijskom okviru, pojednostavljeno govoreći, dijeli antropologiju na tri dijela: (1) etnografija (detaljno proučavanje običaja, vjerovanja i društvenog života); (2) etnologija (usporedba podataka dobivenih empirijskim istraživanjem na lokalnoj razini); (3) antropologija (kombinacija etnografije i etnologije, odnosno „filozofski zasnovan pokušaj da se čovječanstvo razumije“).¹⁹

Istraživanja spomenutih autora (kao što su Durkheim i Mauss) jesu objektivna, ali su posredna; oni nisu sami neposredno na terenu provodili istraživanja, nego su tumačili dokumentaciju koju su prikupili drugi istraživači ili anketari na terenu ili su pak do građe došli nekim drugim putem. Nasuprot njima neki drugi istraživači – kao što dokazuje Jean Poirier – upoznali su „svijet i ljude prije nego što su se posvetili razradi svojih proživljenih iskustava“. Njih ovaj autor naziva *praktičarima*, koji su se uz svoj svakidašnji posao, zainteresirali i za društvo u kojemu su živjeli.²⁰

Jedan od takvih praktičara je i Vladimir Ardalić. I on je već bio prošao 40-tu godinu kada je objavio prvi prilog u *Akademijinu Zborniku za narodni život i običaje* (1899.), te je imao prilike upoznati svijet i ljude prije nego je opisivao život i običaje u svom zavičaju, tj. u Bukovici. Pa ipak, istraživanja na terenu imaju duboke korijene.

Jean Poirier tvrdi da je termin *etnologija* „skovan“ 1787. godine²¹, a riječ *etnografija* javlja se kasnije tj. 1810. Vratit ćemo se na definiciju etnografije

¹⁷ Durkheim je – u *Pravilima sociološke metode*, 1895. – formulirao učenje o društvenim činjenicama. Društvene su činjenice izvanjske, prisilne i objektivne. Poblize o tomu: Durkheim, E. (1999.): *Pravila sociološke metode*, Zagreb: Naklada Jesenki i Turk, HSD.

¹⁸ Dobro, Ardalić objavljuje svoje zapise o narodnom životu i običajima u Bukovici od 1899. pa dalje (sve do kraja života 1920. Posthumno do 1935.). Ovom usporedbom o vremenskom paralelizmu ne želimo reći da se radi o bilo kakvom utjecaju jednog na drugog ili pak o nekakvoj interakciji. Sam je Durkheim tvrdio „koliko se često mogu sresti zapanjujuće sličnosti između institucija različitih naroda“ (Durkheim, 2008.:145).

¹⁹ Više o tomu kao i o značenju riječi *potlač* kod sjevernoameričkih Indijanaca i riječi *mana* na Melaneziji vidjeti u Bošković (2010.).

²⁰ Poirier daje povijesni pregled etnologije do 1930.godine, zalažući se za „čitavu jednu sociologiju etnologije.“ Doduše, on u Uvodu svoje knjige navodi da njegov „pregled usvaja tradicionalno značenje pojma etnologija, u njegovim različitim varijacijama i nijansama“ (str. 6).

²¹ Već smo (u prethodnom dijelu teksta u ovom istom odjeljku) vidjeli da se termin etnologija navodi i 1783. godine.

nešto kasnije. Iako se neke struje formiraju u drugoj polovini 19. st., suvremena etnologija javlja se ustvari poslije Prvog svjetskog rata. Smatra da je povijest etnološke misli zapravo povijest „ideje o promjenjivosti čovjeka u prostoru i vremenu“ (Poirier, 1999.:7). On dalje smatra da je *definicija etnologije* pretrpjela „duboke promjene“ i da je danas „priznata kao *znanost o zajednicama* (grupama rukovđenim tradicionalističkim motivacijama), ona bolje usklađuje svoje odnose sa *sociologijom*, tom sestrinskom disciplinom, *znanošću o kolektivitetima* (grupama rukovđenim racionalističkim motivacijama)“. Kada je Chavanes 1787. upotrijebio riječ etnologija (u knjizi *Ogled o intelektualnom odgoju, s projektom nove znanosti*), u toj je disciplini vidio jednu granu historije – tj. filozofije historije. Bausinger također navodi 1787. godinu kao najraniji trag riječi etnologija („Volkskunde“), ali ga vezuje uz ime Jozefa Madera, profesora iz Praga.²² Današnje značenje riječ *etnologija* poprima početkom 20. stoljeća, a od 30-tih godina prošloga stoljeća etnologija se „profesionalizira“, dok u smislu metodologije postaje znanstvena, javlja se sustavna organizacija terenskog istraživanja, ulazi kao studijski program na sveučilišta itd.

Da se, kao što smo obećali, vratimo na definiciju etnografije. Etnografija (gr. ethnos – narod, pleme i grapho – pišem) je pisani opis kultura ili naroda. *Rječnik sociologije* definira *etnografiju* u dvije rečenice ovako: „Etnografija se sastoji od izravna promatranja aktivnosti pripadnika neke društvene skupine te, opisa i procjene tih aktivnosti. Pojam se najčešće upotrebljava za označavanje antropoloških istraživačkih metoda, ali etnografijom se često koriste i sociolozi.“ (str. 82).

Pojam *etnografija* u engleskom jeziku rabio se kao sinonim pojmu *antropologija* vremenski sve do 2. svjetskog rata. Nasuprot tomu, u francuskoj tradiciji *etnografija* je promatrana kao načelo „sakupljanja podataka“ a *etnologija* je služila „za analizu podataka“. Izraz *etnografija* postupno je postao sinonimom za istraživački rad antropologa na terenu. Danas praktično riječ *etnography* u engleskom označava knjigu/monografiju koja je „rezultat intenzivnog rada na terenu“ (Mimica i Bogdanović, 2007.:127).

Jean Poirier, na kraju svoje knjige, zalaže se za „jednu sociologiju etnologije“. „Upravo u mjeri u kojoj razumije svog ‘bližnjeg’, čovjek uspijeva definirati i pojmiti samoga sebe, otkrivanje drugog je otkrivanje samoga sebe“ (Poirier, 1999.:117). O toj problematici otkrivanja drugoga govori i prof. Drago Roksandić na ovom kolokviju i u ovom broju *Godišnjaka Titius*.²³

---

²² J. Madera je objavio *Popis nekih štampanih priručnika za pragmatično učenje (Kunde) o zemlji, narodu (Volk) i državi Češkoj*.

²³ Usporedi: Drago Roksandić, Vladimir Ardalić o sebi i Drugima – Drugi o Ardaliću, *God. Titius*, 4(2011.), str. 17-54. Također i Martine Segalen, *Drugi i sličan – pogledi na etnologiju suvremenih društava*, Zagreb, 2002.

Poirier smatra da sociološko tumačenje etnološke misli tek predstoji, ali da „etnologija pruža najbolju lekciju međuetničkog i međukulturnog razumijevanja“ (1999. : 123).

Bausinger ističe: „Još u doba romantizma etnologija se zalagala za to da se ono što spada u zaborav skloni na sigurno...“. I dalje, „pojam folklorizam u etnologiju je uveo Hans Moser...“ a njime više označava trend nego određene pojave (Bausinger, 2002. : 156, 173).²⁴ Značajno je za našu temu da Bausinger posebno obrađuje *tradicije koje su izbjeglice donijele*. Baš na primjeru Kistanja u Bukovici danas, u koje mjesto su doselili Janjevci, migrirajući krajem 20. st. u posljednjem ratu s Kosova, bilo bi zanimljivo istražiti koje i kakve su tradicionalne navike i običaje donijeli sa sobom. No to je posebna tema za posebno istraživanje i ne spada izravno u tematiku znanstvenog kolokvija u Kistanjama (2010), niti ovoga broja *Godišnjaka Titius* (4/2011.).

Bausinger navodi da sve do 80-tih godina prošlog stoljeća većina etnoloških radova zanemaruje „kategorije spola odnosno roda“ (2002 : 311), tj. nije bilo, prema njemu, odrednice muškarac ili žena u većini tih radova. Međutim, otvorena je nova perspektiva „vidljivosti“ ženskog života.²⁵ Stvarna diferencijacija društva utjecala je na odbacivanje prešutne pretpostavke o homogenosti društva sadržana npr. u „pojmovima narod ili seoska zajednica“. Osim klasa i slojeva uzimaju se u obzir obrazovanje, te „regionalni i lokalni faktori“ (Bausinger, 2002.:312). Upravo je strukturu tradicijskog mišljenja Rihtman-Auguštin (1984a.) tražila u socijalnim skupinama unutar seljačkog naroda, a ne općenito u narodu.

Dalje, Hermann Bausinger pokazuje „koliko je veza između etnološkog istraživanja orijentiranog na sadašnjost i istraživanje orijentiranog na prošlost tijesna“ (2002 : 312). On govori o sklonosti etnologije da se bavi manjim prostorima.

²⁴ O folklorističkim istraživanjima konzultirati rad Marks, Lj. i Lozica, I. (2008.): Folkloristička istraživanja u 20. stoljeću, u: Radenković, Lj. (ur.): *Slovenski folklor na razmeđu dva milenijuma*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti; str. 55-78 (kao i druge radove u tom zborniku).

²⁵ Ne može se reći da Vladimir Ardalić nije vodio računa o „ženskom pitanju“. O njegovom opisu žene vidjeti ponešto u knjizi Dunja Rihtman-Auguštin, *Struktura tradicijskog mišljenja*, Zagreb, 1984. (posebno na str. 100-112 – *Bukovica* i unutar toga odjeljak *Položaj žene* (str. 104-105) te odjeljak *Muški i ženski poslovi – ženska supkultura* u kojemu autorica razmatra faktor – žene u sedam monografija o narodnom životu.

U ovom broju *Godišnjaku Titius* (4/2011.) također vidjeti rad G. Bandalović i I. Buzov, *Odnosi u seljačkoj obitelji i položaj žene u Zagorskoj Dalmaciji* (str. 193-207.). O činjenici da u drugoj polovici 20. stoljeća i danas u hrvatskoj etnologiji među autorima nadvladavaju žene usporedi: Prica, I. (2002.): *Žene obavljaju muški posao: rod i autoritet u hrvatskoj etnologiji*, *Narodna umjetnost*, 39(1): 151-167., Potkonjak, S. (2010.): *Žensko autorstvo u hrvatskoj etnologiji dvadesetog stoljeća*, Zagreb: Filozofski fakultet

Konferencija europskih „narodnih etnografa“ u Arnhemu 1955. godine usvaja pojam *nacionalne etnologije* u značenju disciplina „koje istražuju određenu nacionalnu pučku kulturu“ (Prica, 2001.:17). Bausinger navodi posebne etnološke škole: finsku, rajnsku, bečku i minhensku.

Interes za narodni život na prostoru Hrvatske još od 15. stoljeća povezan je s odgovarajućim strujanjima u Europi (zapadnoj i srednjoj), što se može ilustrirati primjerima tekstova čiji su autori Šižgorić i Hektorović. Sljedeći je primjer termin *etnologija*, njegovo prihvaćanje i njegove prve definicije već krajem 18. stoljeća, za potvrdu čega Belaj navodi Katančića (Belaj, 1996.). On ukazuje na razvoj hrvatske etnologije (narodoznanstva, znanosti o narodu) u okviru filologije tijekom 19. st. pa sve do konstituiranja nacionalne etnologije kao posebne znanstvene (humanističke) discipline i prihvaćanje novijih socijalnih i kulturnoantropoloških pristupa.

Prema njemu, evidentna su i odstupanja hrvatske etnologije od europskih tijekova, pri čemu izdvaja osebujne teorijske postavke o sudjelujućem promatraču Antuna Radića.²⁶ Time je i A. Radić anticipirao kasnije rezultate kulturne antropologije na Zapadu.²⁷

Na tragu V. Erlich hrvatski filozof,²⁸ (socijalni) antropolog i sociolog (kulture) Nikola Skledar smatra da se socijalna i kulturna antropologija konstituirala u anglo-američkim tradicijama kao sudjelujuća opservacija načina života i kulture

²⁶ Jednim takvim sudjelujućim promatračem (participant observer) može se smatrati i Vladimir Arđalić koji se rodio, živio i umro u Đevrskama (1857. -1920.) i surađivao s A. Radićem i drugima u *Zborniku za narodni život i običaje JAZU* (danas (HAZU).

²⁷ Poblize o svemu tome vidjeti Belaj, V. (1996.): Hrvatska etnologija u europskome kontekstu, *Studia ethnologica Croatica*, 7/8 (1) : 137-151. O povijesnim i znanstvenim pretpostavkama nastanka i razvoja etnologije kao i o temeljnim njenim značajkama kod nas i u Europi vidjeti u radovima: Prica, I. (2000.): O nekim znanstvenopovijesnim uzrocima hrvatske etnologije, *Etnološka tribina*, 30 (23): 79 – 93.; Prica, I. (2001.): *Mala europska etnologija*, Zagreb: Golden marketing; Belaj, V. (1996.): Hrvatska etnologija u europskome kontekstu, *Studia ethnologica Croatica*, 7/8 (1): 137-151.; Belaj, V. (1998.): Povijest etnološke misli u Hrvata, u: Čapo Žmegač, J. i dr., *Etnografija: Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 337-357.; Čapo Žmegač, J. (1997.): Hrvatska etnologija – stanje s osvrtnom na svjetsku znanost, *Zbornik radova simpozija o fundamentalnim istraživanjima*, Zagreb: HAZU, str. 191-198.; Supek, O. (1983.): Osnovne značajke etnologije u Hrvatskoj od 1945. do danas. *18. kongres SEDJ*, Rogaška Slatina, Ljubljana, str. 51-66.; Supek, O. (1987.): Etnologija u svijetu i mi: pogled s periferije, *Etnološke sveske*, VIII : 65-70.; Supek, O. (1988.): Ethnology in Croatia, *Etnološki pregled*, 23-24 : 17-35.; Bonifačić, V. (1996.): Etnološka istraživanja u Hrvatskoj od 1919. do 1940. *Narodna umjetnost*, 33(2):239-262.

²⁸ O utjecaju američke antropološke tradicije na V. Erlich vidjeti u radu Supek – Zupan, Olga (1984.): utjecaj američke antropologije na rad Vere Stein Erlich, *Revija za sociologiju*, 14 (3-4).

primitivnih plemenskih i rodovskih zajednica, a u europskoj tradiciji kao etnologija na osnovi neposrednog promatranja života u tradicionalnim seoskim zajednicama (Skledar, 2001.:80).²⁹

Skledar navodi klasifikacije znanosti različitih autora i dodaje da „po njihovu mišljenju, antropologija i sociologija razlikuju se po tome što se antropologija bavi primitivnim društvima a sociologija civiliziranim (što nije ispravno, budući da se suvremena antropologija bavi i suvremenim čovjekom i njegovim mentalitetom)“ (Skledar 2001.:81).

Etnologiju se može poimati i kao historijsku znanost o etničkim skupinama (Belaj, 1989.), odnosno postavlja se pitanje je li hrvatska etnologija znanost o ljudima ili znanost o kulturi? Čapo Žmegač pokazuje da je hrvatska etnologija od samog početka ustanovljena kao znanost o kulturi (Čapo Žmegač, 1991.).

2.2.2. Napomene o antropologiji

Antropologija (gr. *anthropos* – čovjek; *logos* – riječ, govor, znanost) nastaje kao disciplina koja istražuje suštinu čovjeka i predstavlja – na neki način – most između filozofije te prirodnih i društvenih znanosti. Gotovo jedno stoljeće antropologija svoj identitet nalazi u proučavanju primitivnih društava. Prvo je nastala iz etnologije, a potom se dalje razdvaja na socijalnu i kulturnu. O prošlosti i teorijama antropologije govori Barnard (2011.). Danas se, kao i u drugim disciplinama raspravlja i o postmodernoj antropologiji (Milenković, 2008.).³⁰

Suvremena antropologija ne proučava samo drevna društva nego i suvremena, kako bi istražila postoji li „generička specifičnost čovjeka kao univerzalna matrica“ koja uvjetuje minimalnu osnovu zajedničkog kod ljudi, kao i načine na koje se univerzalni sadržaji realiziraju u pojedinim „ljudskim ostvarenjima“ (Mimica i Bogdanović, 2007. : 262).

Kulturna antropologija ili, preciznije, američka kulturna antropologija, izrasla je iz etnologije. U prvoj fazi proučavala je kulture i načine života etničkih skupina u primitivnim društvima, a kasnije za svoj predmet uzima i suvremena društva. Zanima se za specifične momente kulture u etničkim zajednicama, tradicionalne navike, običaje, religijska vjerovanja i rituale, folklor i u modernoj antropologiji za simbolički sustav. Dakle, američka kulturna antropologija za svoj predmet proučavanja ima kulturu, čime se razlikuje od sociologije (društvo). Kulturna antropologija predmet je bavljena Havilanda (2004.) u knjizi istoimenog naslova, jednako tako i kod dvojca Nanda i Warmas (2007.). Nasuprot američkoj,

²⁹ Usporedi knjigu N. Skledar (2001.: *Čovjek i kultura*, posebice odjeljak Odnos socio-kulturne antropologije i sociologije, str. 80-85.

³⁰ Vidi i prikaz Milenkovićeve knjige u tekstu Potkonjak, Sanja (2008.), *Etnološka tribina* 38(31): 185-187.

antropologija se u V. Britaniji razvila kao *socijalna antropologija*, koja sačinjava granu sociologije, od koje se opet razlikuje proučavajući društvenu strukturu primitivnih društava.

I u Hrvatskoj se istražuje i objavljuje pristup kulturne antropologije povijesti (Kale, 1974.), čovjeku i društvu (Kale, 1977.). Potkraj osamdesetih godina iznova se aktualiziraju teorijsko – metodologijski problemi suvremene antropologije (Skledar, 1988.). Kažu da se antropologija može najbolje razumijeti ako se pogleda čime se bave antropolozi. „Prije svega, antropolozi se bave etnografijom. Za kulturnog ili socijalnog antropologa, etnografija je isto što i laboratorijsko istraživanje za biologa, arhivsko za historičara, ili ankete za sociologa. Etnografija se često naziva – premda ne posve precizno – ‘učesničkim posmatranjem’...“ (Monaghan i Just, 2003.:13).

Neki autori upozoravaju na problem terminologije i na različitu upotrebu termina antropologija, etnografija i etnologija,³¹ a D. Rihtman-Auguštin (2001.) navodi da je europske etnologije kroz 20. stoljeće zahvatio proces antropologizacije.

Potkraj svog života (1880. – 1882.) K. Marx je sačinio ispise (izvode) iz etnoloških radova L. H. Morgana, J. B. Pheara, H. S. Mainea i J. Lubbnocka. Marxove ispise detaljno je komentirao L. Krader, profesor etnologije u New Yorku i Berlinu, u knjizi *Etnologija i antropologija u Marxa*. Inače, Marxove etnološke studije (od 1879. pa dalje) bave se starim državama, arhaičnim i modernim te plemenskim društvima. Njegove bilježnice s ispisima iz etnoloških djela koristio je F. Engels za svoje djelo *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države*.

Krader je analizirao Marxove etnološke rukopise pokušavajući odrediti njihovo značenje za razumijevanje Marxova djela kao i njihova relevantnost za etnološku znanost. Njegova se knjiga kreće od analize detalja ka sintezi s jedne strane, i od etnologije ka filozofiji, s druge strane. To je, kao što ukazuje Gajo Petrović u pogovoru knjizi „pravac kretanja suprotan onom što ga (...) autor pripisuje Marxovu razvoju“ (str. 297).³²

2.3. Nekoliko naznaka o povijesti

Povijest dolazi od lat. *historia*, što znači istraživanje prošlosti. Sam pojam *povijest* je višeznačan i „označava tri vrste odnosa prema prošlosti“: prvo, ono što se jednom dogodilo; drugo, istraživanje onoga što se jednom dogodilo; treće,

³¹ Vidjeti pobliže: A. Bošković (2010.): *Kratak uvod u antropologiju*, te literaturu o ovome problemu navedenu u toj knjizi.

³² Više o tome u: Gajo Petrović, Kraderova interpretacija Marxa, u: L. Krader, *Etnologija, i antropologija u Marxa*, Zagreb, str. 293-311.

unošenje smisla u ono što se jednom dogodilo (Mimica i Bogdanović, 2007.:205). Dok se za prošlost kaže da obuhvaća sve što se zbilo, dotle je povijest osmišljeno selekcionirano iskustvo. Za ispitivanje onoga što se jednom zbilo kao i unošenje smisla u ono što se jednom dogodilo, rabi se termin *historiografija*.

Osobine su povijesti u pravilu, provjerljivost i nepristranost i po mogućnosti bez upliva današnjih interesa, jer povijest kao znanost potiskuje subjektivnost. Dok se povijest bavi „vremenskim trajanjem, razvojem i odnosima“ među pojavama i zbivanjima, dotle „pamćenje ostaje na konkretnom, u prostoru, gestu, slici, predmetu“, te pripada grupi (Mimica i Bogdanović, 2007.: 205). Povijest pripada – kao što smatra Pierre Nora – svima i nikome! Pa ipak, u tumačenju prošlosti nije isključen utjecaj tradicije. Tradicija i historiografija predstavljaju različite oblike borbe protiv zaborava i različite oblike pamćenja. Tijekom europskog procesa modernizacije pamćenje se počelo odvajati od povijesti.

Dug je put razvoja kritičke historiografije i u to nećemo dalje zalaziti. Kriterij znanosti postaje *ratio*, a ne pamćenje prošlosti. Povjesničari su rekonstrukciju prošlosti o toj prošlosti kritički prosuđivali. Kao što je poznato, povijest je znanost koja „počiva na kritici izvora o prošlosti“ (Mimica i Bogdanović, 2007. : 206), ali ne samo na tomu (jer su tu i procesi, mentaliteti, svakidašnjica itd.). Prema nekim autorima, povijest nije samo znanost, nego i metoda. Iako je historiografija sumnja u pamćenje, ipak se povijesne činjenice ne mogu u potpunosti izdvojiti od konteksta izlaganja.

Razjašnjavajući prošlost i povijest traga za uzrocima, motivima i funkcijama procesa i zbivanja. Dodajmo da pisanje povijesti ovisi od povijesne (historijske) svijesti, povijesne (historijske) kulture i filozofije historije. Povijesna kultura kao „način kako društvo opaža vlastitu prošlost“ ujedno je naziv za najrazličitije „obrasce predstavljanja prošlosti“, odnosno „način na koji ljudi u jednom društvu opažaju raznovrsne perspektive prošlosti“ (Mimica i Bogdanović, 2007.:206). „Počev od antropologije, proučavanje kultura razvilo se kao alternativa onom pristupu istoriji koji je bio usmeren na državu. Antropološki pristup kulturama može se povezati sa sklonošću prema kontekstu i jedinstvenosti u istoricizmu“ (Breisach, 2009. : 432). Zagovaranje transkulturne poredbe na čemu su nastojali Durkheim i Mauss imalo je odjeka i među povjesničarima (Osterhammel, 2004.).

S obzirom na metodološke orijentacije i ciljeve empirijskih istraživanja, u protekla tri i pol desetljeća povijest i sociologija se donekle približavaju. *Rječnik sociologije* (2008.) navodi primjer *Škole Anala* koja koristi kvantitativnu metodologiju za analizu povijesnih činjenica i povjesničara koji istražuju povijest čaranja u Europi oslanjajući se na „antropološke teorije magije“. Sociolozi, pak, koriste opširne historijske analize „radničke klase na jednom prostoru, kako bi razvili predodžbu o razvoju radničke klase tijekom industrijalizacije na razini države“ (RS, 126). Stoga sintagma *historijska sociologija* može imati dva

značenja: (1) historijske bi se analize trebale više baviti društvenim kontekstom i (2) sociologija bi trebala dobiti čvršću povijesnu podlogu (SR, 126).

Skupina francuskih socijalnih historičara oko časopisa *Annales* preferira društvenu povijest,³³ društvenu strukturu i trendove dugog trajanja. Smatra se da su za sociologiju napose važni radovi E. Le Roya Ladurieja i F. Braudela. Pokretači časopisa, povjesničari Febvre i Bloch, ističu antropološki pristup, bave se mentalitetima, zanimaju se za „malog čovjeka“, upoznaju čitatelje „s dometima društvenih znanosti uključivši i etnologiju“ (Gross, 1996.:79).

Na utjecaj *Škole Anala* na hrvatsku historiografiju upozorava Budak koji dokazuje da je M. Gross otvorila proces modernizacije hrvatske historiografije inspirirana radovima povjesničara okupljenima oko francuskog časopisa *Annales*. Ističe njene knjige *Historijska znanost* (1976.) i *Suvremena historiografija. Korijeni postignuća, traganja* (1996.). Za prvu navodi da je „vjerojatno najutjecajnija knjiga hrvatske historiografije“ (Budak, 1999. :462).

Otvarajući se prema metodološkim pitanjima i temama historije u tome prednjači – među hrvatskim časopisima – *Časopis za suvremenu povijest* (čiji je izdavač IHRPH),³⁴ a 80-tih godina 20. st. časopis *Naše teme* (koji je tada izdavao Centar CK SKH za idejno-teorijski rad) prezentirao je nova historiografska usmjerenja.

Takve orijentacije časopisa, kao i inovacije u organizaciji i izvođenju nastave, odvijale su se „pod utjecajem francuske ‘sociološke historije’ odnosno analitičke historiografije“ (Budak, 1999.:463).

3. ESKURS O DARU

„Mi prije postavljamo pitanja historičarima, etnografima, prije predložimo moguće predmete istraživanja nego što razrješavamo problem i dajemo definitivni odgovor“

M. Mauss (1925.): *Essai sur le don...* u:
Sociologieet antropologie, Paris, 1985.

U nekim se radovima kao polazište uzima činjenica da je dar kategorija kulture, odnosno predstavlja jedan od osnovnih univerzalnih pojmova. Takve su

³³ Časopis *Annales: economies, societes, civilisations*, pokrenuli su Lucien Febvre i Marc Bloch 1929.godine. O sociološkoj historiografiji i Školi Anala vidjeti поблиže u knjizi Milenković, Pavle (2004.): *Škola Anala. Oglеди o sociološkoj istoriografiji*, Novi Sad: Stylos, kao i u Breisach (2009.): *Istoriografija* (ćir.), naročito na str. 499 i 518.

³⁴ Puni naziv tadašnjeg izdavača IHRPH je Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske.

kategorije svojstvene čovjeku na svim stupnjevima razvoja društva, premda se može mijenjati njihov sadržaj. U potpunosti se značenje dara može shvatiti ako se uzme kao element simboličke kulture (Zambrzycka-Kunachowicz, 1992.).

Mauss tumači da proučava oblike razmjene darova u Sjevernoj Americi i Melaneziji stoga što mu se čini da su strukture tih društava usporedive. Analogijom dolazi do razmjene darova u suvremenim zapadnim društvima: u svakodnevnom životu pariška buržoazija 1925. godine razmjenjuje večere.

Tu su prisutna tri temeljna pravila: (1) obvezu da se dar da, (2) obvezu da se poklon primi i (3) obvezu da se darom uzvrati. Ukoliko se ljudi ne ponašaju tako „gube obraz“ kao što smatraju Indijanci u zapadnoj Kanadi. Razmjena darova kod njih je obred – *potlač*. Međutim, i u našoj zapadnjačkoj civilizaciji postoje određeni obredi, te tako buržoazija – kao što kaže Mendras (1996.) – razmjenjuje večere, kao što se kod spomenutih Indijanaca razmjenjuju njihovi darovi.

Davanje darova smatra se načinom stvaranja „obvezujućeg društvenog odnosa ili iskazivanjem nadmoći bogatstvom.“ M. Mauss dokazuje da je darivanje čin društvene razmjene koji „jača društvenu solidarnost“, a taj je čin potpomognut „osjećajem obveze da se uzvrati odgovarajućim darom“ (Abercrombie i dr., 2008.:38).

C. Levi – Strauss tvrdi da je *Ogled o daru* Maussovo „remek-djelo“, odnosno rad koji je „najviše zaslužio slavu i izvršio najdublji utjecaj“ (C. Levi - Strauss, 1982.:28).

Zanimljivo je da i G. Gurvitch, koji se inače nije baš slagao sa Levi – Straussom, smatra *Ogled o daru* jednim „remek-djelom“ francuske sociologije. U knjizi *Sociologija i antropologija* sakupljene su Maussove studije koje se odnose na predmet „kulturna antropologija“ u proširenom značenju termina kulturne antropologije „uobičajenom u Americi.“ Gurvitch ističe da je spomenute studije Mauss „uradio majstorski, ne samo sa etnografskog stanovišta, već i kao veliki sociolog“ (Gurvitch, 1982.:5-7).

II.

4. ARDALIĆEVA BUKOVICA: ONAKVA KAKVU JE VIDI VLADENCA I KAKVOM JE VIDE NEKI DRUGI

U ovom dijelu rada osvrnut ćemo se na sliku Bukovice u tekstovima Vladimira Vladence Ardalića i u radovima drugih autora. Pored tih usporedbi, pokušat ćemo se posebno osvrnuti i na kategoriju dara kod Ardalića nastojeći to povezati s teorijskim naznakama o daru kod Maussa u prvom dijelu ovoga rada.

Prijepori oko granica područja (kraja) Bukovice

Ardalić na samom početku određuje granice Bukovice i kaže da je to dio sjeverne Dalmacije koji obuhvaća područje općina Obrovac, Benkovac i Kistanje. Nabraja mjesta koja su oko sela imenom Đevrske i gdje god može određuje i udaljenost nekog sela od Đevrsaka. Dakle, sela nabraja u odnosu na smještaj i udaljenost od Đevrsaka kao što su sela: Medviđa, Nunić, Kistanje, Ostrovica, Bribir, Vaćani, Dobropoljci, Rupe, Ićevo (str. 25-26).³⁵

„Bukovica se prostire i za' vaća dijo sjeverne Dalmacije: Obrovačka nemalo općina sva, benkovačka to tako, kistanjska općina sva je, što se zove Bukovica; selo Đevrske spada pod Bukovicu, koje je općine skradinske, i koje je na međi Ravnije' kotara oklen su junaci bili...“ (str. 25).

Treba reći da tijekom 19. st. neko vrijeme Bukovica i Podgorje čine jednu upravno-sudbenu jedinicu sa sjedištem u Obrovcu. To je jedan od četiri razdjela (riparti) kopnenog dijela zadarskog teritorija, zvana „Morlaccia“ (Vlaška). Na nekim kartama Bukovica je prikazana kao visoravan između dvije rijeke: Zrmanje i Krke. To područje, a posebno prostor oko Obrovca bilo je (pored Paga) *najslabije naseljeno područje u Dalmaciji*. I to usprkos tomu što se početkom 19. st. u Bukovici ipak više rađalo nego umiralo. Najnaseljeniji je npr. bio Žegar. Stoga se krajem 19. st. pomišljalo na naseljavanje općine Obrovac novim stanovništvom. Međutim, zbog oskudice hrane i gladi dolazi u više navrata do paradoksa, tj. do iseljavanja stanovništva npr. u Bosnu i Slavoniju.

Postoje razlike u definiranju područja Bukovice. Tako Andrović u svom putopisu govori da Bukovica ima 29 sela i dvije varoši (Andrović, 1909.:87). Povjesničar Šime Peričić smatra da su „pisci u zadnje vrijeme preuveličali prostor Bukovice“ i upozorava da je ona na „starim kartama uvijek prikazivana kao prostor kroz visoravan između rijeka Zrmanje i donjeg toka Krke. Sa sjevera je omeđuje planina Velebit, a na jugu visovi Ravnih kotara.“ (Peričić, 2006.:570). Ovaj autor se poziva i na Mascheka koji je 1888. objavio da Bukovicu tvore jedna varoš i 15 manjih naselja.

Zbog raznih promjena u upravnoj organizaciji teritorija u prošlosti i našoj suvremenosti javljaju se navedene razlike, kao i stoga što je prirodna granica Bukovice omeđena samo sa istoka rijekom Krkom. Međutim, mi se u ovom radu (kao i velika većina sudionika znanstvenog kolokvija u Kistanjama) držimo određenja Bukovice koje bismo mogli nazvati u širem smislu. Još preciznije

³⁵ Radovi Ardalića razasuti po mnogim brojevima/godištima (u gotovo dvadesetak) Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena JAZU od 1899. do 1935. Citiranje koje smo ovdje upotrijebili navodeći samo stranice nastavit ćemo i dalje napominjući da se to odnosi na citiranje knjige Vladimir Ardalić (2010.): *Bukovica: narodni život i običaji*, Zagreb: SKD „Prosvjeta“ koju je priredio prof. dr. Živko Bjelanović.

govoreći, držimo se razgraničenja Bukovice koje je dao Živko Bjelanović, i sam podrijetlom iz istog naselja iz kojega je i Vladimir Ardalić, tj. iz Đevrsaka³⁶, a inače je kao znanstvenik i onomastičar istaknuti istraživač antroponimije i toponimije Bukovice. Bjelanović granicu Bukovice povlači na sljedeći način: „na sjeverozapadu i sjeveru granica prema Lici ujedno je i granica Dalmacije prema ličkoj makroregiji. Obuhvaćajući zatim sela *Oton*, *Pađene* i *Oćestovo* granica se na sjeveroistoku ispred Knina spušta na jug, izbija na Krku i teče tom granicom sve do ušća rijeke. Ostavljajući zatim Dubravice, kraj Skradina, izlazi na cestu Šibenik – Zadar, odvaja na potezu do Benkovca Bukovicu od Ravnih kotara, a onda se blago penje prema zapadu i poslije Gornjih Biljana naglo skreće prema Karinskom moru na sjever. Na posljednjem zapadnom potezu unutar granica Bukovice nalazi se samo teritorij općine Obrovac“ (Bjelanović, 1988.:17). Tekstu prilažemo i kartu Bukovice sa razmještajem 64 sela, koja je inače Bjelanović obuhvaćao u svojim dijalektološkim i onomastičkim istraživanjima (vidjeti kartu na str. 251). Bjelanović ističe da je Bukovica „kraj ljutog krša i oskudne vegetacije“, što određuje njen „stočarsko-ratarski karakter privređivanja“, ekonomsku nerazvijenost, u prošlosti visoke stope nataliteta i emigracije, sela razbijenog tipa, fragmente patrijarhalnog načina života i zadružnog tipa obitelji. Bukovica se, prema Bjelanoviću, izdvaja iz sjeverne Dalmacije ne samo reljefom i neplodnim kršem nego još i stanovništvom, „(koje se formirano kao kompaktna masa od starijih i novijih doseljenika iz Bosne i Hercegovine tek pred kraj 17. stoljeća, odvaja od ranije doseljenih susjeda manjim stupnjem prilagođenosti u uvjetima privređivanja, drugačijim običajima pa i posebnostima u govoru)“ (Bjelanović, 1988. : 17).

---

³⁶ Predaja u narodu naziv sela Đevrske povezuje s morlačkim poglavarom Smoljanom Đevrskovićem, „ali će prije biti istina da je Đevrsković nazvan prema mjestu odakle je bio“ smatra Bjelanović. On također smatra da je naziv vjerojatno nastao od naziva *djever* odnosno *đever* kako se govori u Bukovici. Usporedi: Bjelanović, Živko (1978.): *Imena stanovnika mjesta Bukovice*, Split: Čakavski sabor, str. 132, bilješka 156.

O Đevrskama je šest godina poslije Ardalićeve smrti a pet prije svoje, Petar Bačić zapisao: „*Đevrske*, selo veliko, bogato, ima krasno polje, Banovo polje. Na raskršću puta, koji se križaju ovdje, za Kistanje-Knin, za Slap, Drniš, za Benkovac; sagradilo se mnogo lijepih kuća, otvorili se dućani, postat će vremenom lijepo mjesto, varoš. Tute je financijalna straža, žandar-ska postaja. Zgoda je za putnika velika; mogu ovdje ručati, prenoćiti, a i za bližnja sela, kojima je daleko ići u grad, za nabaviti potrebe, sve mogu naći u Đevrskama – na raskršću puta“. Vidjeti: Petar Krstitelj Bačić (2007.): Grad Skradin i skradinska občina, u: *Zbornik o Petru Krstitelju Bačiću*, str. 42. (Treba imati u vidu da je njegov rad napisan 1926. godine.)

Karta Bukovice:

Preuzeto iz knjige Ž. Bjelanović - *Antroponomija Bukovice* (1988.)

Kako je radio Ardalić

On se veseli svemu što mu piše Antun Radić, „a navlastito kad mi dopuštate da iz Osnove pišem koje oču“. Već iz ovoga se vidi da se Ardalić dogovarao s A. Radićem o tomu kako može nešto preskočiti iz Osnove ili po koje pitanje „koje oču“ dodati. Opravdava se što nije odmah „otpisao“ Radiću jer je „nekoliko dana odao po Bukovici“. Očito je da je i tada prikupljao podatke jer je „bogata Bukovica, ali za folkloru“.³⁷

Ardalić traži ‘naputak’ od Radića kako bi redom opisivao proslave svetaca i što se na njih „čara opisivao uzgred, ali bi čarke na baška metao“, i to pita istoga dana kada mu je poslao „preko 50 stranica pisane građe“.³⁸

Objašnjavajući – u jednom pismu Radiću – „nagonice na vino o krsnom imenu“, Ardalić piše kako je „u prve zemane ... narod u Bukovici junački bijo (a i sad je)“ te se u svačemu junačili i izlazili na megdan. Budući da nema više megdana, oni se „rvu, utrkivaju, kamenom bacaju“ i takmiče se tko će više popiti čaša („i po 12“), te piju po običaju „više (je) za junaštvo“.³⁹ Iz njegove se korespondencije vidi da je hodao i po dva mjeseca po Bukovici (prilikom numeriranja kuća), da je surađivao s Lujom Marunom i nekim strancima na pitanjima arheologije,⁴⁰ da je kumovao preko 50 puta itd.

Sljedeći odjeljak u Ardalićevoj knjizi koju je priredio Bjelanović (2010.) je *Narod i ćud Bukovičanaca*. I ovdje određuje područje Bukovice pa kaže da se prostire „od Krke pa do Karinskog mora“. Kaže da je narod „pun vračara i vračarica. Vila nitko nije zaboravio: i dan današnji da ij opažaju, kažu i čuju pjevati. A baš sav je narod vilovski (str. 26).“⁴¹

³⁷ Poblize o tome: Ljiljana Vukašinić (prir.), *Prepiska Vladimira Ardalića s uredništvom Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, pismo V. Ardalića, Đevrske, 16. 11. 1899., *Ljetopis SKD „Prosvjeta“* sv. XV/2010., str. 48.

³⁸ Vukašinić, *Prepiska...* pismo Vladimira Ardalića Radiću od 16. 12. 1899., *Ljetopis*, str. 50.

³⁹ Vukašinić, *Prepiska...* pismo V. Ardalića, Đevrske, 9. 1. 1900. *Ljetopis*, str. 52-53.

⁴⁰ O suradnji Ardalića i osnivača starohrvatske arheologije Luje Maruna vidjeti u *Zborniku o Luji Marunu*, 2009. (Prikaz zbornika objavljuje se u ovom broju Godišnjaka Titius 4/2011.)

⁴¹ O vilama vidjeti: Zoran Čiča (2002.): *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*. Pisac ovih redaka je 60-tih i 70-tih godina 20. st. slušao pojedine starije osobe iz porječja Krke (s obje strane rijeke) kako su išle „vračaru Đuri ispod Velebita“. O vješticama i vještičarenju u europskome sociokulturnom kontekstu usporedi knjigu Briggs, Robin (1996.): *Witches & Neighbors*.

Razliježu se brda i doline

U proljeće „čuješ pastirsko dozivanje ovaca i pjevanje na svake krajeve. Ma svirale svire, čurlikače čurlikaju, da se razliježu brda i doline; diple jesu i pogotovu. A tice ope' u svake okreću, da se ne može od miljka slušati“ (str. 26).

Zbog bogatstva i originalnosti jezika Ardalićevih priloga u *Zborniku za narodni život i običaje* neke su njegove riječi završile i u raznim rječnicima, kao npr. navedena riječ *miljak*, od *miljka* u *Akademijinom rječniku*. Ardalićeva slika Bukovice je lijepa, počev od narodne nošnje, raznih proslava i pjevanja, pjevanja ptica itd. Dakle, on daje jednu poprilično lijepu sliku toga kraja.

Međutim, neki putopisci njegova vremena Bukovicu oslikavaju u puno tamnijim tonovima. Evo, npr. što je zapisao već spominjani Andrović o svom putu po Bukovici na kojemu je obišao, uz ostalo, Karin, Kruševo, Obrovac, Jasenice i možda Krupu, Žegar i Golubić: „Bukovica! Tko da se ne kosne na tu rieč? Danas se ona spominje ko neko strašilo. Niesi li tamo bio, čitaoče dragi? Oh, tada ne poznaješ što je gora bez gore, što je nemila pustoš bez vage, što je crna ljut, stan podoban zvjerenju a ne čovjeku: crna ljut, crna ko Bukovčanac, ljuta ko Bukovčanac, koji pjenećim očajem zmiye bi se otrovao. Življenje u crnoj zimi, u ljutu ledu, u crnu oblaku, u povodnji, u potopu, u smaki blaga, u pomoru čeljadi, u gladu, u jadu, u tuzi i nevolji: to je baština stara Bukovčanca, tužna, od ljudi prezrena, od Boga zaboravljena“ (Andrović, 1909. : 86-87). Ovaj publicist i putopisac dodaje da je svuda po Bukovici „neopisiva pustoš“ kojim samo „koza skače, ta najvriednija mljekarica ponositih Bukovčana“. Smatra da bi taj najzapušteniji kraj Dalmacije bilo moguće unaprijediti, osim stočarstvom, još i svilogojstvom. Opisujući utiske iz Kruševa, donosi da se svijet, kao i svuda po Dalmaciji drži one izreke *pleti kotac ka i otac*. Za svijet iz Kruševa kaže „malo je radin“ (Andrović, 1909.:118).

I Ardalić i Andrović suglasni su u tome da u Bukovici bijaše u svako doba najmiliji boravak hajduka iz gornje Dalmacije.

Življenje im je jednako i duša im je jednaka

Ardalić opisuje, potom, južne susjede Bukovice tj. bodule (primorce i „školjarce“). Za njih kaže da su bogomoljniji od pravoslavnih i od katolika koji žive u Bukovici. „Bukovički katolici, ka i pravoslavni, ne znadu, što je ta krunica nego mjesto nje, kad nema dopušta za pasom nositi kubure on je u torbak metne...“. Boduli nose zapise protiv vukodlaka, a ti su zapisi dospjeli i „do Bukovice, jer guštaju kako koi na školju Pagu, gdje se so gradi od morske vode“ (str. 27-28).

Ardalić opisuje razlike u življenju koje se odnose na duboku Bukovicu, Donji svijet i bodule, pa kaže: „narod jednako živi počimljujući od bliže mora

tj. od bodula, pa sve do planina ili ti turske međe (Bosne)⁴². Bukovičanci koji su bliže mora mogu jeftinije nabaviti razne potrepštine od onih koji su daleko od mora, a ima ih „da njesu mora ni vidili“ te oni sve što kupe „plate duplo“. Oni nadomak moru „življenje bolje imadu“ nego oni u dubokoj Bukovici. U dubokoj Bukovici mjesto uljem začinja se zelje, pula i varivo varenikom (mlijekom). Oni iz duboke Bukovice ne znadu ni za vino „nego od goda do goda“.

„U opće duboka Bukovica s blagom žive i gonjaju ga za pašom boljom“ (str. 29). Bukovičani „malo rade motikom“ a zato rade plugom, imaju dosta stajskog gnojiva pa oranice nagne a često se tamo i kiša navrati.

Svoje susjede, pored bodulima, Bukovičani još zovu „donji svijet“ i „roba donjska“ koja je ponešto različita od bodulske. Međusobno donjski svijet puno ne komunicira s Bukovicom osim kad su godovi, a dolaze kupovati svinje u Bukovicu, a Bukovičani „o godovije' natovare na konje žita te u donjskije' ljudi kupuju vino i rakiju, dadu robu za robu. A življenje im je jednako i duša im je jednaka“. Dalje navodi da ovi što imaju vina češće su u svađi i češće se dijele nego obitelji u Bukovici. „U Bukovici i sad kuća ima su 80 čeljadi, jer nemaju vina ni rakije, pa su mirniji, ništa ij ne uspaljuje...“ (str. 29).

Bukovčanac na sudu, prema Ardaliću, ne može „ukratko ništa kazivati“, tako da ga sudac upozorava da govori brže i kraće, a on odgovara da ne može kraće jer „bez početka ne mogu kasti ni svršetka“. Pisari u sudu naprave skraćeni i vrlo kratki zapisnik, pa onda Bukovičani kažu da oni to nisu rekli i „tu je netko podmićen, kad se zapisalo onako, kako mi izgovarali njesmo“ (str. 30).⁴²

Navodeći razlike u vjeri, Ardalić odmah ističe da pravoslavni i katolici u onim krajevima „jednako život imaju“. Potom navodi razlike u govoru, razlike u perčinu (kod katolika je kraći), razlike u vezovima na odjeći. Katolici pravoslavne zovu rkaći, a ovi opet nji bunjevci. To je kad se jedno drugome rugaju, ali Ardalić dodaje da „podruganija biva polak u šali, polak u zazbilj...“. Ako djevojka voli momka „ona uteče za nj“ neovisno o tomu koje je vjere, iako im to u kući ne bi dopustili zbog toga što to popovi zabranjuju. Bilo je istina ponešto zadjevica osim vjere i drugih, ali su se ipak držali u suviše bliskom prijateljstvu, međusobno su bili solidarni, „pa zaedno u prve zemane išli bi i u ajduke“. Prema njemu popovi „zidu bedeme između jedne vjere i druge“. To rade i učitelji. Ardalić ukazuje da su međuvjerski odnosi pravoslavnih i katolika u prošlosti bili puno bolji nego u njegovoj suvremenosti, a za pogoršanje odnosa krivi pravoslavne svećenike pa i učitelje s obrazloženjem da su raniji svećenici po parohijama u Bukovici bili tolerantniji i liberalniji (str. 32-34).

U odnosu na ovu tvrdnju o odnosima pravoslavnih i katolika, koja se barem djelomice odnosi na narodni preporod u Dalmaciji za Austrijske uprave, evo

⁴² O stanju i razvoju sudstva u preprošlom stoljeću u Dalmaciji vidjeti: V. Maštrović (1959.): *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*.

ponešto iz rasprava i studija povjesničara. Beč je računao s crkvom kao „onom društvenom snagom, koja je, posebno na seljaštvo, imala presudan utjecaj. U uvjetima kulturne i opće političke zaostalosti, svećenik je ono lice koje tumači politiku, razjašnjava dnevna pitanja...“ (Petrović, 1968. : 59).

Socijalna struktura pravoslavnih svećenika odgovara domaćoj siromašnoj sredini osim „zadarskog episkopata i manjeg dijela popova i kaluđera koji su došli u benkovački ili kninski kotar iz Bosne i Vojvodine“ (Plenča, 1986. : 9). Ako svećenici ranije djeluju na jedan način u odnosu na vjerske blagdane katolika i sl. a kasnije na drugi, moguće je da su različito socijalizirani i educirani, odnosno da potječu iz različitih krajeva i da su pohađali različita vjerska učilišta.

Pravoslavna crkva na području Kninske krajine (u koju je uključena i Bukovica) imala je 29 parohija, tri manastira (Krupa, Krka i Dragović), 28 paroha i 19 monaha.⁴³

„Većinu rukovodećeg pravoslavnog svećeničkog kadra u sjevernodalmatinskoj Zagori čine bivši *bogoslovi Sremskih Karlovaca*, oduševljeni *sljedbenici Svetozara Miletića* i vojvođanske Narodne stranke“ (Plenča, 1986. : 35). Temeljem arhivske građe Plenča zaključuje da su kninski i benkovački kotar „od 1871. do 1901. posjetili i duže od sedam dana se zadržali radeći na određenim političkim zadacima : 39 ‘poverenika’ srpske vlade, 103 bečka ‘stručnjaka’, 36 misionara Svete stolice i 94 ‘deputata’ raznih političkih stranaka Hrvatske i Slavonije“ (Plenča, 1986. : 37; vidi i bilješku 174).

Pišući o razvoju nacionalnog pokreta u Kninskoj krajini od sredine 19. stoljeća pa dalje, Plenča navodi: „Začetnici i nosioci nacionalne svijesti su oficiri, učitelji, svećenici, činovnici, pa čak i predstavnici državne uprave...“ I dalje: „U početku, jezik kao osnovno sredstvo nacionalne borbe i bitka za ponarođivanje općina, potiskuju postojeće suprotnosti i djeluju kao koheziona sila“ (Plenča, 1986. : 23).

O zadrugama i položaju žena

U poglavlju *Život u zadruzi* Ardalić prvo govori o Đevrskama, koje ima 120 kuća, „selo je raštrkato sa kućami i poljom 4 kilometra širine i duljine“ (str. 35).

U trećem desetljeću 20. stoljeća Ardalića nazivaju i stilistom i folkloristom. Tako Petar Bačić piše: „Iz Đevrskaka je rodom pok. Vladimir Ardalić, književnik, stilista. Njegova djela izdala je Jugoslavenska akademija u Zagrebu, prvi

⁴³ Podaci prema Plenča, D. (1986.): *Kninska ratna vremena*, str. 8-9. Autor ih donosi prema austro-ugarskoj statistici iz 1909. godine, dakle u vrijeme dok Ardalić ispisiše i šalje svoje priloge o životu u Bukovici Akademijinom *Zborniku za NŽO*.

dalmatinski folklorista. Tute se je rodio Sava Bjelanović glasovit na osvitku narodske slobode publicista“ (Bačić, 2007. : 42).⁴⁴

Iako je prethodno naveo da u Bukovici ima zadruga sa po 80 čeljadi, kada ih u odjeljku *Broj zadrugara* identificira, on navodi kuću Ležaića gdje ima 30 čeljadi, u drugoj kući Ležaića također 30 te jedna kuća Bjelanovića koja ima 26 članova obitelji. Doduše, on tu odmah dodaje da je ranije bilo po 30, 40 do 50 čeljadi u jednoj zadruzi (str. 38). Potom opisuje red u zadruzi: ukućani (pojedinaac u zadruzi, djeca, djevojke i momci, mlada, udovci i udovice, sirote), muž i žena itd.

Po Bukovici i Kotarima, a tako i u većini Zagore, ljudi žene smatraju nižim bićem, stoljećima je u kući žena podređena i društveno zapostavljena, navodi Andrović (1909.). Opisujući obilježavanje (proštenje/sajam) Sv. Paškala u Karinu, Andrović ističe da je taj svetac toliko „štovan i čašćen“ od Kotaraca i Bukovčana, „da nije jedne duše, bila katolička ili pravoslavna, koja ga ne nazivlje“. Dok se Andrović i Ardalić u ponečemu i razlikuju u tvrdnjama o položaju žene u kućanstvu i društvu (jer Ardalićev opis je diferenciraniji, što se vidi i u prikazu npr. uloge maje, dok Andrović generalizira), dotle su u prikazu proslave crkvenih blagdana i odnosu pripadnika obiju vjeroispovijesti prema njima suglasni. Ardalić izvještava: „ovuda zamjeraju onoj kući, ako je de žensko gospodar. Tu drže ljude, da su budale i bezijaci. Ženi ne sliši nikako, da žitkom upravlja...“ (str. 45). Kod oba autora pripadnici jedne vjere slave i blagdan „one druge“, uzajamno su ne samo tolerantni nego i solidarni. „Pače za stoku lete iz gornje Bukovice ljudi obadviju vjera,⁴⁵ da se pred sv. Paškalom oo. Franjevci pomole za nje Bogu“ (Andrović, 1909.:78).

Još o daru

U poglavlju *Narodni običaji* opisuje Ardalić kućne običaje kod svetkovanja, javne običaje kod svetkovanja te godišnje običaje. Opisujući običaj slavljenja krsnog imena, dolazi i do davanja darova: „I onda ti, koi su došli, o muško o žensko, zakalaju vaditi darove: muškić u torbaku ponio jabuka, te tu svakoj ženskoj dade po ednu oli po dvije. Koja god primi, poljubi dar, pa š njim u njedra, jer jabuka je veliki dar, pa bilo za curu oli za ženu oli za staru baku. Ali babami se dariva krv bijeli meki, jer one nemaju zuba; curami se darivaju osim velikog

⁴⁴ Tekst je objavljen tek 2007. iako ga je Bačić napisao još 1926. godine. Usporedi i bilješku 30 u ovomu tekstu.

⁴⁵ Na dan Sv. Paškala (17. 5.) i na Gospu od anđela (2. 8.) „starinski je običaj“ da se u franjevačkom samostanu u Karinu priređuje gozba za sve „kućne poglavice Karina i okolice“. U vrijeme Androvićeva boravka i zapisa Karin je imao 1.423 žitelja, od kojih je katolika bilo 12 a pravoslavnih 1.411. Usporedi: I. Andrović (1909.) *Po Ravnim kotarima i kršnoj Bukovici*, str. 83.

dara jabuke i paprenjaci (kolači tvrdi triještini) ili šupeljaci; djeci se daju bajami i kumpjeri, pa će kome i kolač; odrasli ko god dar primi, makar koi, cvrkne ga, pa ga turi u njedra“ (str. 117).

U tijeku slavlja javlja se pjevanje koje se zove *podpjansku*. Pjevanje podpjansku je „puno miljka“, kad se pjeva oteže se „grlom i sporo a orzilo (glasno više se)“. Pjesma se završava tako da dva pjevača pjevaju drukčije, pjevaju „oba što igda mogu i oču jedan debelo,⁴⁶ drugi tanko, da sve ječi, a čuti se može na milju puta“. Navodi i zdravice od krsnog imena koje su kraće nego one na svadbama.

Treći dan kad završi krsna slava dolazi vrijeme odlaska gostiju i rastanka s domaćinima. Ardalić dodaje narodnu izreku „najmilijeg gosta tri dana dosta“. Ženske u kući iznose darove, „da ponesu od druge vrste nego što su donijeli. Govore ženske, kad daju im: ‘Na, krasni Đuro (oli Ćiro), podaj ovo seki Joki’. Druga veli: ‘Podaj nevi Đurđiji i poljubi je za me’. I tako svaka će poslati u onoj mjeri, što je i primila, a i ono, što šalje, nije kupila nijedna, nego im prije neko isto darovao, tako da jedan kolač oli jabuka preko deset će ruku i njedara proći (jer se ne smiče jabuka, dok god ne izagnjije sama, a kamoli kolač i.t.d.). kako su se izljubili kad su došli, tako isto i kad pođu“ (str. 131).

Na prethodnim smo stranicama spominjali najpoznatiji rad Maussa *Ogled o daru* (u odjeljku 2.2. i posebno u 3. odjeljku). Kompleksan sustav razmjene traži da se na primljeni poklon nekako uzvrat. Jedan od načina i oblika opisao je Ardalić u svojoj Bukovici. Međutim, „stvar nikada nije bila u samom poklonu, već u ustanovljavanju određenog društvenog poretka. Radilo se o tome da se ustanove konkretni odnosi među ljudima, a zatim da se ti odnosi učvrste i očuvaju“ (Bošković, 2010.:124-5). Riječ je dakle, o simboličkom aspektu kulture. Pokloni postaju sve značajniji u društvenom životu. Tako se pokloni daju i primaju za rođendane, za sklapanje braka, za Božić (kod kršćana) itd.

Ponekad se daje i prima isti predmet kao npr. kutija čokolade staroj tetki, a odlazi se s drugom kutijom čokolade što je tetka dala za uzdarje kao što navodi Mandras (1996.). Jednako se tako razmjenjuju darovi i u suvremenom hrvatskom društvu – pa već kruže anegdote da jedna bombonjera ili paketić kave promijene uzastopce više vlasnika već prema prigodama.

Prema tome, obred razmjene darova kojega opisuje Ardalić u onodobnoj Bukovici nije usamljen. Kolikogod Ardalić opisuje mikrorazinu vidjeli smo da razmjena darova ima puno općenitiji značaj i puno širi areal rasprostranjenosti kako nekada tako i danas. Dar, dakle omogućuje društvenu razmjenu i nosi društvene poruke.

---

⁴⁶ O pjevanju u nekim naseljima Bukovice ima i objavljenih radova kao npr. rad I. Brkić (1979.): „Grokतालिका“ i „kantalica“ u Žegar, *Zadarska revija*, 27(2-3), str. 267-278. U ovom se radu nalaze i notni zapisi.

Nestade pravice za siromašni svijet

Ardalić sa sjetom govori o hajducima i njihovoj nekadašnjoj ulozi u Bukovici. I Andrović u svom već više puta citiranom putopisu po Ravnim kotarima i Bukovici razlikuje hajduke od lupeža, hajduke smatra borcima za pravice jer jedan bistar seljak njemu kaže od kada nestade hajduka odonda nema pravice za nevoljne siromahe. Andrović sa svoje strane dodaje „prestankom hajdukova nestade i pravice za siromašni svijet“ (Andrović, 1909. : 90).

Peričić (2006.) dokazuje da su u 19. stoljeću dva zla pritiskala Bukovicu, a to su lihvarstvo i hajdučija. Seljačko društvo Bukovice, zbog suše i studeni koje su znali uništavati usjeve i blago, često je osjećalo oskudicu hrane. Uslijed toga tako su već 1800. godine neki stanovnici Ervenika s dijelom članova obitelji odlazili u Slavoniju, a glad je 1853/54. uzrokovala smrt nekih Bukovčana. Još 1903. godine u Kruševu su od gladi umrle dvije osobe, pa je onda razumljivije da je 1904. i 1905. iz sela Kruševa kod Obrovca iselilo 400 ljudi od kojih više od polovine u Ameriku (Peričić, 2006.). Peričić ističe kako je stanovništvo Bukovice oduvijek iskorištavalo kadulju za uzgoj pčela i, dakako, za pravljenje meda i voska. Tako je obitelj Vukčević iz Krupe, 1855. godine, imala preko 100 ulišta (košnica) pčela. Krupa se može smatrati središtem pčelarstva u Bukovici. U općini Obrovac bilo je 1870. godine stotinjak pčelara s oko 840 ulišta. Krajem 19. stoljeća na području općine Obrovac godišnje se proizvodilo samo do 350 kg meda i 260 kg sirovog voska. Pa ipak je oko 1900. godine u Kistanjama na prodaju godišnje nuđeno čak 30.000 kg meda, što Peričić pripisuje ponudi šireg područja u južnom susjedstvu Bukovice. I ovaj povjesničar donosi da je stanovništvo Bukovice kao i ono u Zagori imalo razvijenu kućnu radinost za osobne potrebe. To je stanovništvo od vune, kože, drva i sl. izrađivalo neophodnu odjeću i obuću članovima domaćinstva. Potkraj 19. stoljeća uspostavlja se zadruga za sirenje u Jasenicama ispod Velebita, a na rijeci Zrmanji postojao je popriličan broj vodenica. Peričić ukazuje da su sajmeni dani koji su trajali dva tjedna dosta koristili Obrovcu, a da je do tih dvotjednih sajmova došlo zaslugom načelnika Desnice 1890. godine. Osim zemljoradnje i stočarstva razvija se i trgovina, koja je živnula krajem 19. stoljeća kada su se počeli izvoziti neki domaći proizvodi kao npr. buhač, rujevina i dr. (Peričić, 2006.).

UMJESTO ZAKLJUČAKA:*Riječ-dvije o promjenama u Bukovici*

I drugi su pisci opisivali Bukovicu, bilo u njenom zatečenom stanju ili u mogućnostima njenog društvenog, ekonomskog i kulturnog razvoja. Jedan od opisa stanja u Bukovici nalazimo u Bičanićevoj knjizi *Kako živi narod*. U selu

Lisičići (o. Benkovac) kad presuši nekoliko bunara voda se goni na magarcu osam kilometara (tamo i natrag) za što svako kućanstvo treba dnevno najmanje jednu osobu. Opskrba vodom u Dalmaciji je od velike važnosti jer u selima „dođe se lakše do vina nego do vode“ (Bićanić, 1939. :36-38). U Dalmaciji su – uoči Drugoga svjetskog rata kada Bićanić opisuje kako živi narod – općenito kuće građene od kamena, pokrivene kamenim pločama i u Bukovici su uglavnom prizemnice (slično kao i u čitavoj Dalmatinskoj zagori). U knjizi doslovice stoji: „najgore je u Zagori i Bukovici“. Tamo gdje su kuće na kat, koje su rjeđe, stoka je u prizemnoj a ljudi u „gornjoj“ prostoriji, dok u prizemnim seoskim kućama i „stoka i ljudi stoje u istim prostorijama“ (Bićanić, 1939. :47).⁴⁷

Boravak ljudi i blaga u istim kućama, odnosno u istim prostorijama vrlo plastično opisuje Vejnović u svojim sjećanjima na djetinjstvo. Vejnović, koji je rođen 1926. dakle između dva svjetska rata, u svojim uspomename, opisujući rodnu kuću piše: „Kuća, potleušica, pokrivena pločom sastojala se od dva dijela – tzv. vatrene, gdje se nalazilo ognjište i tavana, koji je bio uzdignut oko pola metra. Ispod tavana bio je podrum, u kojem se držalo rakiju i vino, a kasnije i stoku.“ (Vejnović, 2010.:96). Iako se po nazivu sela ne bi dalo zaključiti da je vladala oskudica vode u stvarnom životu toga sela „voda je bila jedna od većih nevolja Mokroga Polja“. Iz dubokog bunara sićevima se izvlačila voda, a „stoka je pila iz istih posuda – sićeva – s kojima se voda za piće nalijevala u vučiju.“⁴⁸ Zaista ko preživi – taj je imun“ (Vejnović, 2010.:91). Nakon što mu se brat oženio nije više mogao ležati u krevetu s njim nego se je našao na „krevetu u staji za ovce“ a tom prilikom su ga ukućani tješili da je dobro i toplo spavati među ovcama.

Govoreći o promjenama u tom selu i u drugim selima Bukovice poslije Drugog svjetskog rata odnosno u drugoj polovini 20. stoljeća Vejnović piše: „Male kamene potleušice zamjenile su lijepe nove kuće pokrivene crijepom. Mokro Polje je skoro postalo jedan veliki vinograd, nikli su voćnjaci oko kuća. Cesta je asfaltirana, centar sela se iz osnova promijenio, pojavila se čak i mala tvornica konfekcije, nova škola, pošta, zdravstvena stanica.“ (Vejnović, 2010.:89).

Književnik Vojin Jelić pišući i o razvoju Kninske krajine (uključivo i Bukovicu), u književno esejističkom stilu, navodi vanjske pokazatelje standarda, promociju putem obrazovnog kanala i kvalitetu života na selu, te doslovce kaže: „Ipak, najčudesnije čudo, kao u bajkama, stubokom je oglasilo gotovo sveopću

---

⁴⁷ ”Dakle, u šest sela od dvadeset, koliko sam ih prošao u sedam kotara, u istim prostorijama stoje stoka i ljudi zajedno i to svuda barem u 60 % kuća a negdje i preko 90 %” (Bićanić, 1939.:47).

⁴⁸ Autor se u uspomename prisjeća da su korita za stoku, uz bunar, napravljena tek pred izbore 1938. godine.

i do jučer stoljećima nezamislivu sliku pune čovjekove sreće. Tek je nekoliko godina, poslije Drugog svjetskog rata, krajišnici dobili i sileno pokazuju svoj takozvani glavni vanjski izgled. Uhranjeni su, odjeveni u odijela bez zakrpa, obuveni u lacmanske cipele, grade obiteljske kuće, odlaze na rad u zapadne evropske zemlje;...“ I dalje, upozorava: „akademici, sociolozi i povjesničari, moraju znati da je za kraljevine Jugoslavije, upravo Knin i krajina, ekonomski i društveno najzaostaliji i najsiromašniji kraj u državi. Osim popa i učitelja, nijedna seoska kuća nije kupovala novine, jer im je samo jedan dinar bio visočiji od planine Dinare.“ A u socijalističkoj Hrvatskoj/Jugoslaviji „činjenica je da: u kninskim i krajinskim selima ne postoji ni zadnji zaselak i vukoderina, a da nisu promovirali barem jednoga visokoškolca.“ Rijetke su kuće bez televizora, novina, nedjeljnika, zabavnika...

Nasuprot bilješkama Alberta Fortisa u 18. stoljeću o tom kraju Jelić uspoređuje drugu polovinu 20. stoljeća „brojni domaćini posagradili gradske domove; u gospodarstvu je gotovo nesabrojav broj savremenih alatlika; timari se rasna stoka; većina sela povezana savremenim cestama; imaju dobro opskrbljene prodavaonice; uveli su električno osvjetljenje i telefonske priključke; mladost na rad odvoze autobusi.“ (...) „U kućama su postavili zahode i kupatila; posjeduju šivaće mašine, strojeve za pranje rublja; *hej!...hej!...*porodilje se ne porađaju uz ognjište nego u bolnicama; i staro i mlado ide redovito brijaču;...“ (V.Jelić, 1996.:52,96,170-171).

O promjenama u Sjevernoj Dalmaciji posebice o temeljnim osobinama društvenih i kulturnih promjena u selima zadarske regije piše Jordan Jelić (1969.). Nekoliko godina kasnije isti je autor, sociolog i pjesnik, istražio neke sociološke aspekte vezane uz procese urbanizacije i promjene načina života u Bukovici (J. Jelić, 1975.). On polazi od činjenice da se tradicionalni seljački život naselja u Bukovici u dobrom dijelu odvijao unutar granica sela i njegove okoline. Ubrzana industrijalizacija Hrvatske (i bivše Jugoslavije) poslije 2. svjetskoga rata utjecala je i na promjene u Bukovici. Trend industrijalizacije i urbanizacije unutar regije otvara i sela prema globalnim kretanjima društva. Nasuprot vrlo prisutnoj deagrarizaciji („eksodus iz sela“) prisutan je „mali stupanj urbanizacije“ (J. Jelić, 1975.:234), dijelom i zbog toga što ne postoji jedinstveno središte Bukovice nego orijentiranost prema ondašnjim općinskim centrima kao što su bili Obrovac, Benkovac i Knin. Jelić dodaje i orijentaciju prema Šibeniku i Zadru, a svakako dodati treba i orijentaciju prema Splitu koja se sredinom 70-tih godina intenzivnije odvija. Stoga bi se uspostavljanjem ruralno-urbanog kontinuuma između središta općine i okolnih naselja, a zatim razvojem pogodnih naselja, među kojima Kistanja, Ervenika, Žegara, Karina, Jesenica i Kruševa stvorila osnova za ravnomjerniji razvoj područja Bukovice i cjelokupne regije. Prema podacima iz 1971. godine poslije 1945. izgrađene su tri četvrtine stambenih objekata, unatoč tomu što su

još uvijek postojale nastambe „s otvorenim ognjištem i zemljanim podom“ (J. Jelić, 1975.:241).

U nekima od naselja koja navodi Jordan Jelić kao moguća središta policentričnog razvoja od vremena objavljivanja njegova rada pa u idućem desetljeću otvoreno je nekoliko industrijskih pogona u Bukovici kao npr. u Kistanjama, Erveniku, Mokrom Polju i drugdje (riječ je o pogonima poduzeća „TVIK“, „Jadran“, „Ponos“, i dr.).⁴⁹

Ta je tendencija nastavljena sve do potkraj osamdesetih godina kada nastupa kriza a potom i rat, početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. Osim ratom, dosta privrednih/gospodarskih subjekata uništeno je procesom pretvorbe i privatizacije, no to je izvan teme ovoga rada.

Literatura

1. Abercrombie, Nicholas, Hill, Stephen i Bryan S. Turner (2008.): *Rječnik sociologije*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
2. Afrić, Vjekoslav (1989.): *Struktura sociološke teorije*, Zagreb: Naprijed
3. Andrović, Ivan (1909.): *Po Ravnim kotarima i kršnoj Bukovici*, Zadar.
4. Ardalić, Vladimir (2010.): *Bukovica. Narodni život i običaji*. Priredio, sastavio rječnik, napisao predgovor i komentar prof. dr. sc. Živko Bjelanović, Zagreb: SKD Prosvjeta.
5. Balandier, Georges (1966.): Sociologija, etnologija i etnografija, u: Georges Gurvitch, *Sociologija*, prvi svezak, Zagreb: Naprijed, str. 111-126.
6. Bandalović, Gorana i Buzov, Ivanka (2011.): Odnosi u seljačkoj obitelji i položaj žene u zagorskoj Dalmaciji, *Godišnjak Titius*, 4 (4): 193-207.
7. Barnard, Alan (2011.): *Povijest i teorija antropologije* (preveo Snježan Hasnaš), Zagreb: Jesenski i Turk.
8. Batina, Goran (2006.): *Počeci sociologije u Hrvatskoj*, Zagreb: Kultura i Društvo.

⁴⁹ Prema mojim bilješkama s razgovora u Poslovnodnom odboru Tvornice vijaka u Kninu (TVIK) 9. 12. 1982. bilo je zaposleno u toj radnoj organizaciji 2.475 radnika, od toga preko stotinu s fakultetskim obrazovanjem i oko 600 žena. Pogon TVIK-a u Kistanjama zapošljavao je tada oko 180 radnika, a planirano je da u idućoj (tj. 1983. godini) zaposli u tom pogonu još 80 radnika.

Na dan 19. 3. 1983., također za mog boravka na terenu, TVIK je imao ukupno 2.571 zaposlenog radnika. Ostvario je izvoz u protekloj godini (tj. 1982.) u vrijednosti od preko 10 milijuna dolara, a ta radna organizacija nije imala dugova prema inozemstvu. Za usporedbu: godine 1976. TVIK je imao cca 800 zaposlenih, tako da je za šest godina broj uposlenih narastao za tri puta. (*Notes s bilješkama* pisca ovih redaka za posjeta TVIK-u 9. 12. 1982. i 19. 3. 1983.)

9. Bausinger, Hermann /Bauzinger Herman/ (2002.): *Etnologija: od proučavanja starine do kulturologije* (prevela s njemačkog Aleksandra Bajazetov-Vučen), Zemun: Biblioteka XX. vek; Beograd: Čigoja štampa: Krug.
10. Belaj, Vitomir (1989.): Plaidoyer za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama, *Studia ethnologica*, 1 : 9-17.
11. Belaj, Vitomir (1996.): Hrvatska etnologija u europskome kontekstu, *Studia ethnologica Croatica*, 7/8 (1): 137-151.
12. Belaj, Vitomir (1998.): Povijest etnološke misli u Hrvata u: Čapo Žmegač i dr. /ur./: *Etnografija: Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 337-357.
13. Bićanić, Rudolf (1936/1939.): *Kako živi narod*, Zagreb: Pravni fakultet i NZ Globus (pretisak 1996.).
14. Bjelanović, Živko (1978.): *Imena stanovnika mjesta Bukovice*, Split: Čakavski sabor.
15. Bjelanović, Živko (1988.): *Antroponimija Bukovice*, Split: Književni krug.
16. Bonifačić, Vjera (1996.): Ethnological Research in Croatia: 1919. to 1940., *Narodna umjetnost*, 33 (2): 239-262.
17. Bošković, Aleksandar (2010.): *Kratak uvod u antropologiju*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
18. Braica, Silvio (2000.): *90 godina Etnografskog muzeja Split: 1910-2000.*, Split: Etnografski muzej.
19. Breisach, Ernst /Brajzah, Ernst/ (2009.): *Istoriografija: stari vek, srednji vek, novo doba* (prevela s engleskog Nevena Mrdenović), Beograd: Clio.
20. Braudel, Fernand (1966.): Historija i sociologija, u: Georges Gurvitch, *Sociologija*, prvi svezak, Zagreb: Naprijed, str. 94-111.
21. Briggs, Robin (1996.): *Witches & Neighbors. The Social and Cultural Context of European Witchcraft*. Harmondsworth, Middlesex, England: Viking.
22. Brkić, Ivo (1979.): „Groktalica i kantatica“ u Žegararu, *Zadarska revija*, 27 (2-3) :267-278.
23. Budak, Neven (1999.): *Anali u hrvatskoj historiografiji*. Borba za modernizaciju povijesne znanosti, *Zbornik Mirjane Gross*, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest FF Sveučilišta u Zagrebu, str. 459-467.
24. Cifrić, Ivan (2009.): *Pojmovnik kulture i okoliša*, Zaprešić: Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti „baltazar Adam Krčelić“.
25. Čapo Žmegač, Jasna (1991.): Hrvatska etnologija, znanost o ljudima ili znanost o kulturi?, *Studia ethnologica*, 3 : 15-23.
26. Čapo Žmegač, Jasna (1993.): Etnologija i/ili (socio)kulturalna antropologija, *Studia ethnologica croatica*, 5 : 11-25.
27. Čapo Žmegač, Jasna (1995.): Dvije znanstvene paradigme u hrvatskoj etnologiji: Antun Radić i Milovan Gavazzi, *Narodna umjetnost*, 32 (1) : 25-38.

28. Čapo, Žmegač Jasna (1997.): Hrvatska etnologija – stanje, s osvrtom na svjetsku znanost, *Zbornik radova simpozija o fundamentalnim istraživanjima*, Zagreb: HAZU, str. 191-198.
29. Čapo Žmegač, Jasna; Muraj, Aleksandar; Vitez, Zorica; Grbić, Jadranka (1998.): *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Zagreb: Matica hrvatska.
30. Černelić, Milana (2007.): Prilog poznavanju kulturnopovijesne metode u hrvatskoj etnologiji i raspravi o njoj, *Studia ethnologica Croatica* 19(1): 5-16.
31. Čiča, Zoran (2002.): *Vilenica i vilenjak: Sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku (Biblioteka Nova etnologija).
32. Čulinović-Konstantinović, Vesna (1979.): Historijski prikaz etnoloških istraživanja i interesa za narodnu kulturu u Hrvatskoj, *Etnološka tribina*, 9 (2): 67-68.
33. Ćirković, Sima (1976.): Socijalna istorija: susret sociologije i istorije, *Sociološki pregled*, 10 (1-3) : 45-49. ili 47-50.
34. Doliner, Gorana (1977.): Neki aspekti odnosa etnomuzikologije i sociologije, *Narodna umjetnost*, 14 : 83-93.
35. Durkheim, Emile (1999.): *Pravila sociološke metode*, Zagreb: Jesenski i Turk; HSD.
36. Durkheim, Emile /Dirkem, Emil/ (2008.): Rasprava o objašnjenju u istoriji i sociologiji, u: Marinković, Dušan /prir./: *Emil Dirkem 1858 – 2008*. (prevele: O. Petronić i M. Bošković), Novi Sad: Mediterran Publishing, str. 136-155.
37. Fischer, Michael M.J. i Marcus, George E. (2003.): *Antropologija kao kritika kulture*, Zagreb: Naklada Breza.
38. Gavazzi, Milovan (1978.): *Vrela i sudbine narodnih tradicija*. Kroz prostore, vremena i ljude. Etnološke studije i prilozi iz inozemnih izdanja, Zagreb: Liber.
39. Giddens, Anthony /Gidens Entoni/ (1996.): *Dirkem*, (preveo s engleskog Aleksandar I. Spasić), Zemun: Biblioteka XX. vek; Beograd: Čigoja štampa.
40. Giddens, Antony /Gidens, Entoni/ (2007.): *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet.
41. Gjetvaj, Nada (1989.): Etnografski muzej u Zagrebu – u povodu 70. obljetnice, *Etnološka istraživanja*, 5:1-144.
42. Glazier, Michael i Hellwig, Monika K. /prir./ (2005.): *Suvremena katolička enciklopedija*, R-Ž, (Preveli: Živan Filippi i dr.), 2. izd., Split: Marjan tisak.
43. Goldstein, Ivo (1977.): O odnosu historije i sociologije u našim sociološkim udžbenicima, *Časopis za suvremenu povijest*, 9(3):107-114.
44. Gross, Mirjana (1996a.): Susret historije i antropologije, *Narodna umjetnost*, 33(2): 71-86.
45. Gross, Mirjana (1996b.): *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb: Novi liber.

46. Gurvitch, Georges (1966.): *Sociologija*, prvi i drugi svezak, Zagreb: Naprijed,
47. Gurvitch, Georges /Gurvič, Žorž/ (1982.): Napomena uz prvo izdanje, u: Marcel Mauss, *Sociologija i antropologija*, 1, Beograd: Prosveta, str. 5-7.
48. Hammel, Eugene A. (1984.): The productive interrelationships of ethnographic, ethnology, history and demography, *Narodna umjetnost*, 21(1):77-85. (objavljeno 1986.)
49. Haralambos, Michael i Holborn, Martin (2002.): *Sociologija: Teme i perspektive*, Zagreb: Golden marketing.
50. Haviland, William (2004.): *Kulturna antropologija*, Zagreb: Naklada Slap.
51. Janićijević, Milisav (1976.): Stare i nove predrasude u odnosu sociologije i istorije, *Sociološki pregled*, 10 (1-3):65-77.
52. Jakšić, Božidar (1976.): *Historija i sociologija: uvod u raspravu o jedinstvenom pristupu društvu i historiji*, Zagreb: SN Liber.
53. Jelić, Jordan (1969.): Osnovne karakteristike društvenih i kulturnih promjena u selima zadarske regije, *Zadarska revija*, 6.
54. Jelić, Jordan (1975.): Osnovni sociološki aspekti razvoja Bukovice, *Zadarska revija*, 24 (4): 233-244.
55. Jelić, Vojin (1996.): *Pogledaj svoje ruke*, Split: Feral Tribune (Biblioteka Feral Tribune; knj. br. 13).
56. Kale, Eduard (1977.): Pristup kulturne antropologije čovjeku i ljudskom društvu, *Revija za sociologiju*, 7 (1-4) : 68-82.
57. Kale, Eduard (1974.): Pristup kulturne antropologije povijesti, *Kulturni radnik*, 27 (6) : 41-59.
58. Katunarić, Vjeran (1994.): Od „dijaloga gluhih“ do historijske sociologije, *Revija za sociologiju* 25 (3-4): 163-175.
59. Krader, Lawrence (bez g.i.): *Etnologija i antropologija u Marxa* (Preveo Stanko Bošnjak), Zagreb: Stvarnost
60. Kuvačić, Ivan (1979.): Što je sociologija i čime se ona bavi, *Sociologija*, 21 (3) : 215-230.
61. Kuvačić, Ivan (1990.): *Funkcionalizam u sociologiji* (Uvodna rasprava i odabrani tekstovi), Zagreb: Naprijed.
62. Lallement, Michel /Lalman, Mišel/ (2004.): *Istorija socioloških ideja, tom II, Od Parsonsa do savremenih sociologa* (Prevela s francuskog Milica Pajević), Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
63. Levi-Strauss, Claude (1982.): Uvod u delo Marsela Mosa, u: Marsel Mos, *Sociologija i antropologija, (1)*, Beograd: Prosveta, str. 11-58,
64. Lozica, Ivan (1979.): Metateorija u folkloristici i filozofija umjetnosti, *Narodna umjetnost*, 16:33-55.

65. Mandras, Henri (1996.): *E'le'ments de sociologie*, Paris: Armand Colin/Masson.
66. Marks, Ljiljana i Lozica, Ivan (2008.): Folkloristička istraživanja u 20. stoljeću, u: Radenković, Lj. (ur.): *Slovenski folklor na razmeđi dva milenijuma*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, str. 55-78.
67. Maštrović, Vjekoslav (1959.): *Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX stoljeću*, Zagreb: Institut JAZU.
68. Mauss, Marcel /Mos, Marsel/ (1982.): *Sociologija i antropologija I i II*, Beograd: Prosveta (Biblioteka XX. vek).
69. Mercier, Paul (1966.). Uzajamno prožimanje etnoloških i socioloških metoda, u: Georges Gurvitch, *Sociologija* (prevela s francuskog Alka Škiljan), Zagreb: Naprijed, drugi svezak, str. 458-469.
70. Merton, Robert K. (1979.): *O teorijskoj sociologiji*, (Preveo Tomislav Longinović). Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH.
71. Mićunović, Dragoljub (1976.): Sociologija i istorija, *Sociološki pregled*, 10 (1-3) : 49-55.
72. Milenković, Pavle (2004.): *Škola Anala. Ogleđi o sociološkoj historiografiji*, Stylos, Novi Sad.
73. Milenković, Miloš (2007.): *Istorija postmoderne antropologije. Teorija etnografije*, Beograd: Srpski genealoški centar
74. Mimica, Aljoša i Bogdanović, Marija (2007.): *Sociološki rečnik*, Beograd: Zavod za udžbenike.
75. Monaghan, John i Just Peter (2003.): *Socijalna i kulturna antropologija*, Sarajevo: „Šahinpašić“.
76. Nanda, Serena i Warms, Richard, L. (2007.): *Cultural Anthropology*, Belmont: Wadsworth.
77. Nisbet, A. Robert (2007.): *Sociološka tradicija*. (Prevela Tamara Puhovski), Zagreb. Golden marketing – Tehnička knjiga.
78. Osterhammel, Jurgen (2004.): Transkulturalna poredbena historijska znanost, u: Roksandić, D. (2004.): *Uvod u komparativnu historiju*, str. 177-206.
79. Peričić, Šime (2006.): Prilog poznavanju gospodarskih prilika Bukovice i Podgorja u XIX. stoljeću, *Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru*, sv. 48, str. 569-596.
80. Petrović, Gajo: Kraderova interpretacija Marxa, u: L. Krader, *Etnologija i antropologija u Marxa*, Zagreb, str. 293-311.
81. Petrović, Rade (1968.): *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću*, Sarajevo: Svjetlost.
82. Plenča, Dušan (1986.): *Kninska ratna vremena 1850 – 1946*. (Knin – Drniš – Bukovica – Ravni kotari), Zagreb: Globus.

83. Poirier, Jean (Žan Poarije) (1999.): *Istorija etnologije*, (Preveo s francuskog Aljoša Mimica), Beograd: Plato; Zemun : XX vek.
84. Potkonjak, Sanja (2008.): Miloš Milenković, Istorija postmoderne antropologije. Teorija etnografije, Beograd 2007. – 155 str. (prikaz) *Etnološka tribina* 38(31): 185-187.
85. Potkonjak, Sanja (2010.): *Žensko autorstvo u hrvatskoj etnologiji dvadesetog stoljeća*, Zagreb: Filozofski fakultet (doktorska disertacija).
86. Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama, *Narodne novine* br. 118/2009.
87. Prica, Ines (2000.): O nekim znanstveno-povjesnim uzrocima hrvatske etnologije, *Etnološka tribina*, 30 (23): 79-93.
88. Prica, Ines (2001.): *Mala europska etnologija*, Zagreb: Goldeng marketing.
89. Prica, Ines (2002.). Žene obavljaju muški posao: rod i autoritet u hrvatskoj etnologiji, *Narodna umjetnost* 39(1): 151-167.
90. Radenković, Ljubinko /ur./ (2008.): *Slovenski folklor i folkloristika na razmeđu dva milenijuma*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
91. Radovanović, Miroslav (1975.): Sociologija i istorija, (o nekim aspektima odnosa sociologije i istorije), *Naše teme*, 19 (6) : 1050-1063.
92. Radovanović, Miroslav (1976.): Predmet i zadaci istorijske sociologije, *Sociološki pregled*, 10 (1-3) : 77-89.
93. Rajković, Zorica (1974.): Obilježja etnografske građe i metode njezina terenskog istraživanja, *Etnološki pregled*, 12 : 129-134.
94. Rihtman-Auguštin, Dunja (1970.): Neka pitnja odnosa sociologije i etnologije, *Radovi 9. savjetovanja etnologa Jugoslavije*, Zenica: Muzej Grada Zenica, str. 199-206.
95. Rihtman-Auguštin, Dunja (1974.): Tradicionalno mišljenje, *Sociologija*, 16(1): 73-86.
96. Rihtman-Auguštin, Dunja (1976.): Pretpostavke suvremenog etnološkog istraživanja, *Narodna umjetnost*, 13 : 1-25.
97. Rihtman-Auguštin, Dunja (1979.): Istraživanje folkloru i kulturna praksa, *Narodna umjetnost*, 16 : 1-20.
98. Rihtman-Auguštin, Dunja (1984a.): *Struktura tradicijskog mišljenja*, Zagreb: Školska knjiga.
99. Rihtman-Auguštin, Dunja (1984b.): Modeli obitelji u etnologiji i sociologiji, *Revija za sociologiju*, 14 (3-4):333-338.
100. Rihtman-Auguštin, Dunja (2001.): *Etnologija i etnomit*, Zagreb: ABS95 Naklada Publica.
101. Ritzer, George (1997.): *Suvremena sociološka teorija*, Zagreb: NZ Globus.

102. Roksandić, Drago (ur.) /2004./: *Uvod u komparativnu historiju*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
103. Roksandić, Drago (2011.): Vladimir Ardalić o sebi i Drugima – Drugi o Ardaliću, *Godišnjak Titius*, 4 (4): 17-54.
104. Segalen, Martine (2002.): *Drugi i sličan – pogledi na etnologiju suvremenih društava*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
105. Sekulić, Nada (2005.): Odnos istorije, teorije i imaginacije u antropologiji, *Sociologija*, 47(4), str. 323-350.
106. Skledar, Nikola (1988.): Teorijsko-metodološki problemi suvremene antropologije, *Sociologija*, 30 (1) : 79-96.
107. Skledar, Nikola (2001.): *Čovjek i kultura: uvod u socio-kulturnu antropologiju*, Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za sociologiju; Zapresić: Matica hrvatska Zapresić.
108. Smith, Dennis /Smit, Denis/ (2001.): *Uspon istorijske sociologije* (s engleskog prevela M. Radić), Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
109. Solitro, Vicko (1989.): *Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji*, Split: Književni krug.
110. Supek, Olga (1983.): Osnovne značajke etnologije u Hrvatskoj od 1945. do danas. *18. kongres SEDJ*, Rogaška Slatina, Ljubljana, str. 51-66.
111. Supek, Olga (1987.): Etnologija u svijetu i mi: pogled s periferije, *Etnološke sveske*, VIII : 65-70.
112. Supek, Olga (1988.): Etnology in Croatia, *Etnološki pregled*, 23/24 : 17-35.
113. Supek, Rudi (1971.): Sociologija i historija, *Treći program Radio Beograda*, 3 (2) : 332-338.
114. Supek, Rudi (1978.): Situacija sociologije u svijetu danas, *Revija za sociologiju*, 8 (3-4) : 5-14.
115. Supek, Rudi (1989.): Uvod (u temat.) Položaj jugoslavenske sociologije, *Revija za sociologiju*, 20 (1-2) : 3-12.
116. Škorić, Marko; Sokolovska Valentina i Lazar, Žolt (2008.): *Tradicija, jezik, identitet*, Novi Sad: Mediterran Publishing.
117. Vejnović, Dušan (2010.): Iz uspomena: Mokro Polje u Bukovici, *Ljetopis SKD „Prosvjeta“*, - Dvije hiljade desete, sv. XV, Zagreb 2010., str. 84-111.
118. Vinšćak, Tomo (1991.): Etnologija – ekologija, karika koja nedostaje, *Studia ethnologica*, vol. 2 (1990.): 11-16.
119. Vojnović – Traživuk, Branka (2003.): Teorijska razmatranja o narodnoj nošnji, *Ethnologica Dalmatica*, 10 : 81-87.
120. Vrcan, Srđan (2005.): Suvremeni prijepori oko sociologije Ulrich Beck, Zygmunt Bauman i Ernest Gellner, *Revija za sociologiju*, 36 (3-4) : 157-169.

121. Vukašinović, Ljiljana /*prir.*/ (2010.): Prepiska Vladimira Ardalića s uredništvom Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena, u: *Ljetopis Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“ – Dvije hiljade deseta*, Zagreb, sv. XV/2010. str. 42-83.
122. Zambrzycka – Kunachowicz, Anna (1992.): Gift as a Symbol of Interhuman Relations, *Studia ethnologica*, 3 : 163 – 172.
123. *Zbornik Mirjane Gross: u povodu 75. rođendana*, Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1999.
124. *Zbornik o Petru Krstitelju Bačiću* (2007.) Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
125. *Zbornik o Luji Marunu* (2009.) Šibenik, Zadar, Zagreb.
126. Županov, Josip; Šporer, Željka (1985.): Sociologija na raskršću, *Revija za sociologiju*, 15 (1-2) :
127. Weber, Max (1989.): *Metodologija društvenih nauka*, Zagreb: Globus

Šime Pilić

UDC: 394 (497.5 Bukovica)

316 : 39 : 94

Review paper

SOCIOLOGY, ETHNOLOGY, HISTORY AND ARDALIĆ'S BUKOVICA

Abstract: *The paper consists of two parts. The first part shortly describes the relationship between sociology and ethnology, and sociology and history. The starting point is that within review of the development of ethnology thought it is not possible to circumvent Durkheim's contribution, who engaged in ethnological analysis of incest, totemism, kinship, etc. The contemporary ethnology coordinates better its relations with sociology (Poarije, 1999).*

Durkheim also emphasizes that sociological research should be organized with in historical frameworks. A dynamic approach to society and social changes requires the cooperation between historiography and sociology. Historical sociology has the potential to demonstrate the practical value of the research of the past and perform systematic comparison across space and time has a historical sociology.

In the second part of this paper, the author, after having spatially defined Bukovica, outlines the picture of Bukovica as presented by Ardalic, comparing it with the other findings, and linking this part of the discussion with the first part of the work.

Key words: *sociology, ethnology, history, Ardalic's Bukovica, historical Sociology*

Šime Pilić

UDC: 394 (497.5 Bukovica)

316 : 39 : 94

Lavoro chiaro

SOCIOLOGIA, ETNOLOGIA, ISTORIA E BUKOVICA DI ARDALIĆ

Riassunto: *L'articolo è composto da due parti. Nella prima parte si tratta del rapporto tra la sociologia e l'etnologia e tra la sociologia e la storia. Il punto di partenza è che nel rivedere dello sviluppo del pensiero etnologico non è stato possibile aggirare il contributo di Durkheim, che parlava di analisi etnologica d'incesto, totemismo, parentela, ecc. L'etnologia nel nostro presente coordina meglio le sue relazioni con la sociologia (Poarije, 1999). Durkheim, sottolinea ancora una volta che la ricerca sociologica dovrebbe essere organizzata in un contesto storico. Un approccio dinamico alla società ed alla ricerca del cambiamento sociale richiede la collaborazione della storiografia e della sociologia. Questa capacità di dimostrare il valore pratico delle ricerche del passato e di eseguire confronto sistematico attraverso lo spazio e il tempo ha una sociologia storica. Nella seconda parte di questo lavoro, l'autore, dopo aver definito spazialmente Bukovica, descrive che tipo di immagine di Bukovica ci porta Ardalić, confrontando questa immagine con altri risultati e collegando questa parte della discussione con la prima parte del lavoro.*

Parole chiave: *sociologia, etnologia, storia, Bukovica di Ardalić, sociologia storica*